

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

**CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

Yıl 4 . Sayı 8 . Güz 2008

YÖNETİM YERİ:
Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
06800, Beytepe- ANKARA
Tel: 0312 297 68 70 Belge-geçer: 0312 299 20 76
Web: www.ait.hacettepe.edu.tr
E-posta: ctad.hacettepe@gmail.com
Tel (Ed.): 0312 297 68 70/123

CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
ISSN 1305-1458

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nce yılda iki kez yayınlanan yaygın süreli hakemli bir dergidir. Yayın Dili Türkçe'dir.

Basıldığı Yer: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi
06100, Sıhhiye, ANKARA
Tel: 0312 310 97 90
Basım Tarihi: 11 Haziran 2009

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.
Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlara aittir.

Nutuk'un Almanya'da Yabancı Dillerde Yayımlanması: Yeni Bir Süreç ve Değerlendirme Denemesi

Süleyman TÜZÜN

Hacettepe Üniversitesi

TÜZÜN, Süleyman, Nutuk'un Almanya'da Yabancı Dillerde Yayımlanması: Yeni Bir Süreç ve Değerlendirme Denemesi, 1927-1929. CTAD Yıl 4, Sayı 8 (Güz 2008), 105-146.

Nutuk'un yurt dışında yabancı dillerde yayımlanması, Türkiye'de, genel Nutuk araştırmaları içinde en çok ihmal edilen konu olmuştur. Nutuk'un ilk yurt dışı baskısı erken bir tarihte tamamlanmasına rağmen, bu konudaki araştırmalar çok geç başlatılmıştır. Bu ihmalin temel sebeplerinden birisi, konuyla ilgili resmî kurum arşivlerinin araştırmacılara kapalı tutulmasıdır. Bu nedenle, Nutuk'un yurt dışında basılması konusunda, Bilal N. Şimşir tarafından 1977 yılında hazırlanmış, tek bir müstakil eser bulunmaktadır. Nutuk'un yurt dışında basılması konusuna dolaylı yoldan değinme ihtiyacı hisseden bütün araştırmacılar bu kitaba dayanmak zorunda kalmışlardır. Yıllardır ihmal edilen bu konunun yeniden ele alınması, hem Nutuk'un Almanya'da gerçekleştirilen basımına, hem de dolaylı olarak Nutuk ile ilgili diğer bazı konulara açıklık getirecektir.

Anahtar kelimeler: Nutuk, Yabancı Dillerde Nutuk, Nutuk'un mülkiyeti, Koehler Basımevi.

TÜZÜN, Süleyman, The Printing of Atatürk's Speech in Foreign Languages in Germany: A New Process and An Reassessment, 1927-1929. CTAD Year 4, Issue 8 (Fall 2008), 105-146.

Actually, the copyright case on abroad has been a neglectable subject in the researches of Atatürk's Speech. The translation and printing could be regarded as quick and early. However, little steps had been taken to search on general procedures of this case. Hence, the concerning researchers should have relied on the sole resource of this subject was Bilal Simsir's work published in 1977. This article aims to make an reassessment on the copyright procedures including the negotiations, relevant documents, official contacts and so forth. Therefore, this would clarify the facts on the printing of the hardcopy version in Germany as well as some aspects that would indirectly affect the deliverance of the Speech.

Key Words: Atatürk's Speech, Atatürk's Speech in foreign languages, The copyrights of the Speech, Koehler.

Giriş

O zamanki adıyla Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin, 15-22 Ekim 1927 tarihleri arasında toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İkinci Büyük Kongresi'nin 15-20 Ekim tarihleri arasında gerçekleştirilen oturumlarında bizzat okuduğu ve literatüre *Nutuk*, *Büyük Nutuk*, *Söylev*, *Büyük Söylev* gibi adlarla yansıyan konuşması, Cumhuriyet tarihinde çok etkili olmuş, konuşmanın kapsadığı 1919-1927 yılları arasındaki olayların değerlendirilmesinde nirengi noktası olarak kabul edilmiştir. Kesin olarak söylenebilirki, *Nutuk*, Türkiye'de ismi en çok tanınan ve bilinen konuşma ve kitaptır. Okunduğu ve ilk kez basıldığı günden bu yana üzerinde en çok durulan, değerlendirilen bir eserdir.

Yakın çevresinde bulunanların, 1927 yılı bahar aylarından itibaren, Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin uzun ve açıklayıcı bir konuşma hazırlığında olduğunu bildikleri anlaşılmaktadır. 5 Ağustos 1927 tarihinde de, kamuoyu ilk kez basın yoluyla konudan haberdar edilmiştir.¹ Bu tarihten itibaren Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin hazırladığı konuşma ile ilgili haber ve yorumlar giderek sıklaşmış ve 15 Ekim'de başlayan Cumhuriyet Halk Fırkası İkinci Kongresi öncesinde, Kongre sürerken ve sonrasında basının ilgisi-ve haberleri doruk noktasına ulaşmıştır.² Cumhuriyet tarihi boyunca zaman zaman Nutuk ile ilgili yayınlar yapılmış ve hatta bazen bu yayınların yoğunluğu çeşitli nedenlerle artmış olsa da Nutuk'a yönelik ilginin doruk noktasının 1927 yılı Ekim-Kasım ayları olduğu söylenebilir. O tarihlerden bugüne kadar, Nutuk, hiçbir zaman, o ilk günlerdeki ilgi ve takdire uğramamıştır.

Daha sonraki yıllarda yoğunluğu azalmakla birlikte devam eden yayınlarla niceliksel birikimin büyük boyutlara ulaşmasına rağmen, konuya nitelik olarak baktığımızda tamamen farklı bir manzara ortaya çıkmaktadır. Nicelik birikim, nitelik birikim anlamına gelmemektedir. Üzerinde en çok durulan ve değerlendirilen bir eser olmasına rağmen, Nutuk hakkında yapılan çalışmalar çoğunlukla birbirinin tekrarı niteliğindedir. Nutuk hakkında yapılan çalışmalar, genel olarak Nutuk'un hazırlanış süreci, hazırlanma amacı; hazırlanmasına sebep olan ortam, çeşitli basımları, niteliği ve önemi, etkileri, dili ve üslubu üzerinedir. Nutuk'un kapsam ve içeriğine ilişkin olarak belirgin bir birikim olmasına rağmen bu birikimin de kendisini tekrarlar içerikte olduğu rahatlıkla

¹ Hakan Uzun, *Atatürk ve Nutuk*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s. 17-18; Salahi R. Sonyel, "İngiliz Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Büyük Nutuk'u", Dursun Ayan, M.Alper Parlak (Yay. Haz.), *Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni, 17-18 Ekim 2002*, Ankara, Bildiriler, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 76.

² Hakan Uzun, "Atatürk'ün Nutuk'unun İçerik Analizi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2, Güz 2005, s. 125-144; Zeki Ankan, "Büyük Söylev'in Yankıları", *Çağdaş Türk Dili*, C. IX, Sayı 116-117, Ekim-Kasım 1997, s. 22-36.

söylenbilir.³ Son yıllarda, çeşitli üniversitelerde yüksek lisans ve doktora düzeyinde derslere ve yine çeşitli yüksek lisans ve doktora tezlerine konu olmaya başlayan Nutuk ile ilgili akademik bilimsel çalışmalar, bundan böyle eserin niteliklerine dair değerlendirmenin ve yorumlamanın öne çıkacağına dair bir beklenti yaratmaktadır. Nutuk'un içeriği ile ilgili olarak ortaya konulan tezler, henüz yeterli sayıya ulaşmamış olsalar da, bir başlangıç olarak umut vermektedirler. Yine bu kapsamda 2008 yılı sonbaharında yayımlanacağı bilgisi basına yansıyan bir çalışma da umut vericidir.⁴ Elbette, Nutuk gibi, yandaşları ve savunucuları kadar eleştiricileri tarafından da önemi kabul edilen bir eserin üzerine yapılması gereken kapsamlı araştırma, inceleme, analiz-sentez ve mukayese çalışmalarının, okunmasının üzerinden seksen yıl geçtikten sonra ancak başlatılmış olması, Türk tarihçiliğinin üzerinde hassasiyetle durulması ve çözümlenmesi gereken hayati bir meselesidir.

Nutuk metni üzerinde yapılan çalışmalara benzer değerlendirmeler, Nutuk'un baskıları üzerine yapılan çalışmalar için de yapılabilir. Atatürk'ün sağlığında yapılan baskılar da dahil olmak üzere hiçbir Nutuk baskısına eserin ilk baskısında olduğu kadar özen gösterilmemiştir. Burada kastedilen, içerik için gösterilen özenin yanısıra kitabın biçimine, kağıt ve baskı kalitesine, tanıtımına, dağıtımına gösterilen özendir. Daha sonraki yıllarda bu özen azalmıştır. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren 1970'lerin sonuna kadar Millî Eğitim Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı başta olmak üzere çeşitli resmî kurumların gerçekleştirdikleri Nutuk baskılarının biçim yönünden olduğu kadar, bazen sadeleştirilme yönünden de içler acısı durumda olduğu söylenebilir.

³ Nutuk'un okunmasının 50., 70. ve 75. yıllarında düzenlenen sempozyumlar Nutuk'un değerlendirilmesinde en önce anılması gereken çalışmalardır: *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar, Ankara 17-19 Ekim 1977*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1980; Gül E. Kundakçı (Der. ve Yay. Haz.), *70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü, 20-21 Ekim 1997, ODTÜ Basım İşliği, Ankara, 1999; Dursun Ayan, M. Alper Parlak (Yay. Haz.), *Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni, 17-18 Ekim 2002, Ankara, Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2003. Nutuk'un okunmasının ellinci yılında yayımlanan *Türk Dili* Dergisi Özel Sayısı da çalışmalara önemli bir referans olmuştur; *Türk Dili*, Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı, Sayı 314, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1977, s. 273-574. Ayrıca Sami N. Özerdim de Nutuk üzerine çok sayıda yayın yaparak önemli katkılar sağlamıştır.

⁴ Taha Akyol, "Nutuk Üzerine Araştırma", *Milliyet*, 20.05.2008, s. 15. Akyol, Yapı ve Kredi Yayınları'nda 2008 yılı sonbaharında yayımlanacak bir dizi Nutuk incelemesini haber vermektedir. Buna göre, "Nutuk'taki kronolojik akışa göre, beş cilt" olarak yayımlanacak olan bu eser, Ahmet Kuyaş, Cemil Koçak, Mete Tunçay ve Zafer Toprak tarafından hazırlanmaktadır. Bu eserde, Nutuk'ta verilen bilgilerin çeşitli anılarla karşılaştırılması, Nutuk'ta anlatılan olaylarla ilgili olan, ancak Nutuk'a girmeyen belgeler yer alacaktır. Taha Akyol'un yazısında, Zafer Toprak'ın "Kendimiz mümkün olduğunca yorum katmadan, sadece değişik kaynaklardaki bilgi ve belgeleri okuyucuya sunacağız" açıklaması oldukça dikkat çekicidir. Neden yorum yapmaktan kaçınılmakta ve bu durum özellikle vurgulanmaktadır?

1980'li yıllar Nutuk'un basımında bir dönüm noktası olmuştur. Bu yıllarda hem resmî kurumların,⁵ hem de özel sektörün çalışmaları⁶ Nutuk'un basılması konusuna yeni boyutlar kazandırdı. Günümüzde dijital ürünlerin giderek artan bir ağırlık kazanması Nutuk'u da etkilemiş ve Nutuk metni CD ve DVD'lere aktarılmaya başlanmıştır. Ayrıca çeşitli web sitelerinde de Nutuk metinlerine rastlanmaktadır.⁷

Nitelik yönünü bir yana bırakarak değerlendirecek olursak, Nutuk'un yurt içinde yaptığı baskı sayısının büyük boyutlara ulaştığını, aynı şekilde Nutuk'un yurt içinde basımı konusunda da çeşitli çalışmalar yapıldığı söylenebilir. Yurt içindeki genel durum bu iken, Nutuk'un yurt dışında yabancı dillerde basımı konusu, genel Nutuk araştırmaları içinde Türkiye'de en çok ihmâl edilen konudur. Söz konusu çalışmada, işte bu en çok ihmâle uğrayan konunun Almanya boyutu ele alınmaya ve değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Nutuk'un Yabancı Dillerde Basımı Üzerine Çalışmalar

Nutuk'un yurt dışında yabancı dillerde basımı için yapılan girişimlere ilk ve tek, kapsamlı olarak dikkat çeken ve bu konuda bir kitap hazırlayan Bilal N. Şimşir'dir.⁸ Bilal N. Şimşir, 1977 yılında, Nutuk'un okunmasının 50. yıldönümü

⁵ 12 Eylül yönetiminin Atatürkçü düşüncüyü güçlendirme iddiası çerçevesinde Nutuk da yerini aldı. Nutuk'un dilinin sadeleştirilerek basılması konusunda, içinde akademisyenlerin de bulunduğu bir komisyon oluşturuldu ve bu komisyonun üyesi olan Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'ın yaptığı sadeleştirme çalışmasının esas alınması kararlaştırıldı. Fakat resmî kurumlar arasındaki eşgüdüm sıkıntısı yine kendini gösterdi. Örneğin, Türk Tarih Kurumu 1981 yılından itibaren Nutuk'u, bir sayfasında Latin harfleri ile orijinal metin ve hemen yan sayfada da sadeleştirilmiş metin olmak üzere yan yana sayfalarda basmaya başladı. Ancak buradaki sadeleştirme Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'ın yaptığı sadeleştirmeden farklıydı. Şimdilerde Atatürk Araştırma Merkezi Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'ın sadeleştirmesi ile hazırlanan Nutuk'u yayımlarken, Türk Tarih Kurumu da Nutuk'u kendi tarzında yayımlamayı sürdürmektedir.

⁶ Nutuk'un resmî kurumlar dışında özel basımevleri tarafından yayımlanmasının mümkün olup olmadığı konusunu ilk defa Sami N. Özerdim dile getirmiştir. Bkz. Sami N. Özerdim, "Nutuk'un Çeşitli Basımları ve Düşündürdükleri", *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri*, s. 245, dipnot 10. 1978 yılında, ilk kez Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Nutuk'u kendisi sadeleştirerek *Söylev* başlığıyla özel olarak yayımlamıştır. Nutuk'un özel sektör tarafından basılan ve en çok başarı kazanan bu nüshası 2007 yılına kadar 49 baskı yapmıştır. 1980 yılında ise yine özel bir girişimle Nurer Uğurlu başkanlığında çalışan bir komisyon Nutuk'u sadeleştirip yayımlamıştır.

⁷ Nutuk metnine pek çok web sitesinde rastlamak mümkündür. Bunlardan tespit edebildiğimiz belli başlıları şunlardır: <http://www.atam.gov.tr>; <http://www.kultur.gov.tr>; <http://www.nutuk.org>; <http://www.kho.edu.tr>; <http://www.onlyataturk.com>; <http://www.adk.boun.edu.tr>; <http://www.ataturktoday.com>.

⁸ Nutuk'un yurt dışında yabancı dillerde basımı ile ilgili olarak kamuoyuna verilen ilk bilgi, 1930'larda liselerde okutulan *Tarih IV* ders kitabında verilen bilgidir. Bu eserde, "Büyük Nutuk beynelmilel bir ehemmiyet almış, birçok ecnebî dillere tercüme edilmiştir" şeklinde bir cümle yer almıştır. Gerçekte bu cümle Nutuk'un yurt dışında yabancı dillerde basılması için gösterilen faaliyetler ile ilgili açıklayıcı bir bilgi içermez. Bu cümle, Nutuk'un önemini vurgulamak için kullanılmıştır. Yazara göre, Nutuk o kadar önemlidir ki, bu önem uluslar arası alanda da tescil

etkinlikleri çerçevesinde, bireysel bir girişim ve çabayla, muhtemelen mesleğinin de verdiği ilhamla, Nutuk'un yurt dışında basılması ile ilgili olarak Türkiye ve İngiltere Dışişleri Bakanlığı Arşivleri ile Türkiye'nin Londra, Paris ve Roma Büyükelçilik ve Konsolosluk arşivlerinde araştırma yapmış, bulunduğu yazışmalarla ve bunların yanında yabancı basında yayımlanan haber, yorum, itiraz vb. değerlendirmeleri kamuoyunun dikkatine sunmuştur. Kitap, Nutuk'un okunuşunun 50. yılı nedeniyle 1977 yılında hazırlanmasına rağmen, Türk Tarih Kurumu tarafından, nedense, ancak 1991 yılında yayımlanabilmiştir.⁹ Kitap, Önsöz'de yazarının yaptığı genel değerlendirmeler dışında, adı geçen arşivlerde bulunan yazışmaların olduğu gibi yayımlanması ile oluşturulmuştur. Belgeler ve yazışmalar hangi dilde ise kitapta da genellikle o dilde yer almıştır.¹⁰ Yazar, konu ile ilgili başka birçok malzemenin var olması gerektiğini, ancak bunlara incelediği arşivlerde bulunmaması nedeniyle ulaşamadığını, bu belgelerin Cumhurbaşkanlığı Arşivi ile Türk Hava Kurumu Arşivi'nde bulunduğunu tahmin ettiğini, bu iki arşivin ise araştırmacılara kapalı olması nedeniyle, eserinin eksik kaldığını, Nutuk'un yurt dışında basılması ile ilgili cevabı bilinmeyen pek çok soru olduğunu belirtmiş ve elindeki belgelerden elde ettiği bilgilere göre aklına gelen soruları sıralamıştır.

Şimşir'in çalışması, Nutuk'un yurt dışında basılması konusunda, günümüze kadar tam anlamıyla bir referans kitabı olmuştur ve bu konuda onu aşacak bir çalışma henüz yapılmamıştır.¹¹ Ne yazık ki, aradan geçen zaman bizi daha olanaklı kılmamıştır. Hatta, tam tersine ve ilginç bir biçimde akademik çalışma yapanlar için olanaklar daha da kısıtlıdır. Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de Şimşir'in kullandığı Dışişleri Bakanlığı Arşivi araştırmacılara kapalıdır ve bu

edilmiştir. Birçok yabancı dile tercüme edilmesi öneminin ispatıdır, göstergesidir. Bkz. *Tarih IV*, 2. basım, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s. 177.

⁹ Bilal N. Şimşir, *Atatürk'ün Büyük Söylevi Üzerine Belgeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991. Kitabın önsözü 28 Ocak 1977 tarihlidir. Yazar, kitabın basımının neden geciktiği üzerinde durmaz. Nutuk'un okunuşunun 50. yıldönümünde, Ekim 1977'de toplanan sempozyumda gerçekleştirilen sunumlar Türk Tarih Kurumu tarafından 1980 yılında basılmıştır. Bu basımın ancak üç yılda gerçekleştirilebilmesi görelî olarak bir gecikmeye (belki de ihmale) işaret etse de Şimşir'in 1977 yılında hazırladığı kitabın ancak 1991 yılında basılması neyi göstermektedir?

¹⁰ Aslı Arap harfli Türkçe belge metinler çevrimyazısı yapılarak kitaba alınmıştır.

¹¹ Bunda elbette, Cumhurbaşkanlığı ve Türk Hava Kurumu arşivlerinin hâlâ büyük bir kıskançlıkla akademik araştırmalara neden kapalı tutulduğu sorusu akla gelmektedir. Bu kurumların arşivleri zaman zaman kimi araştırmacılara sınırlı olarak araştırma yapma olanağı tanımış olsa da bu durum bir istisna olmuş, söz konusu kurumlar araştırmacılara çoğunlukla kapalı tutulmuştur. Ancak, belki de çağımızın bir özelliği olarak, popüler kültür taşıyıcıları bu haklardan daha fazla yararlanma olanağı yakalamışlardır. Örneğin, araştırmaya kapalı olan birçok kurum, arşiv kapılarını gazeteci Can Dündar'a açabilmiştir.. 29 Ekim 2008 tarihinde gösterime giren "Mustafa" isimli belgesel filmin hazırlanmasında yararlanan kurumların arasında Cumhurbaşkanlığı Arşivi de yer almaktadır ve Can Dündar birçok televizyon kanalında, köşe yazılarında ve web sitelerinde kendisine ve ekibine bu "özel izni" veren yetkililere teşekkür etmiştir. Filmin web sayfasına ve Can Dündar'ın web sitesine bakılabilir: www.mustafa.com.tr; www.candundar.com.tr.

arşivden yararlanma ayrıcalığı sadece yeni ve eski Dışişleri mensuplarına tanınmaktadır.. Şimşir de Dışişleri mensubu olmanın avantajını kullanmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın Arşivi'nden yararlanarak akademik çalışma yapmak isteyen, ancak Dışişleri Bakanlığı mensubu olmayanlar için ise bu yol kapalıdır.

Şimşir'in kitabının yedi sayfalık Önsöz'ünün yaklaşık bir sayfası Nutuk'un Almanya'da Almanca, Fransızca ve İngilizce basımı konusundaki değerlendirmeye ayrılmıştır. Kalan sayfalarda ise Nutuk'un okunması, yazılma ve okunma sebepleri, önemi, kapsamı ve içeriği, yurt içindeki ve dışındaki yankıları, satış ve dağıtım işleri gibi konulardan bahsedilmektedir. Bu kitabın Önsöz'ünde yapılan değerlendirmeler ile kitabın geri kalan sayfalarında basılan belgeler, bu konu ile ilgili olarak yapılan bütün çalışmalarda kullanılmıştır. 1990'lı ve 2000'li yıllarda Nutuk'un yurt dışında yabancı dillerde basılmasından bahseden bütün araştırmacılar, Şimşir'in kitabından, onun değerlendirmelerinden, yayımladığı belgelerden yola çıkarak konunun üzerinde durabilmişlerdir.¹²

Şimşir, kitabının Önsöz'ünde, elde ettiği sonuçları özetlemiştir. Buna göre; Nutuk'un yurt dışında basımı için yazışmalar 11 Mayıs 1927 tarihinde başlamıştır. Bu yazışmalar Paris'te bulunan bazı basımevleri ile gerçekleştirilmiştir. Yazışmalarda, Paris Büyükelçiliği, basımevleri ile Ankara arasında bir köprü görevi görmüştür. Yazışma içeriklerine bakıldığında, yakında toplanacak Cumhuriyet Halk Fırkası kongresinde Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin uzun bir konuşma yapacağı, bu konuşmanın yeni Türkiye'nin yakın tarihini anlatacağı bilgileri göze çarpmaktadır. Şimşir, bazı değerlendirmelerini de, kitabının dipnotlarında yapmıştır. Dipnotlarda yaptığı değerlendirmeler daha çok yayımladığı belgelerin müsveddelerine konulan notlar ve bunların açıklamaları, yazışmaların içeriklerine yönelik küçük eleştiriler, yazışmalardaki gecikmeye çektiği dikkat, tarih hataları gibi bazı maddî hataların gösterilmesi şeklindedir. Yazar, yayımladığı belgelerin içeriklerini, Önsöz'de ve nadiren dipnotlarda yaptığı kısa değerlendirmeler dışında, ayrıntılı bir değerlendirmeye tâbi tutmamıştır. Şimşir, Nutuk'un yurt dışında basımı konusunda sınırlı sayıda belgeye ulaşabildiğinin farkındadır. Kitabında yayımladığı toplam 196 belgenin sadece on bir tanesi Nutuk'un yurt dışında basımı için yapılan yazışmalarla ilgilidir. Üstelik bunlardan on bir tanesinin tamamı Paris'teki basımevleri ile yapılan yazışmalara ait olsa da Nutuk, sonuç olarak Paris'te değil, Almanya'da Koehler firması tarafından basılmıştır. Şimşir'in kitabında Nutuk'un Koehler tarafından basılması için gerçekleştirilen

¹² Konuya eleştirel bakma iddiasındaki Cemil Koçak gibi yazarların çıkış noktası da Bilal N. Şimşir'in yayımladığı belgelerin değerlendirilmesi, onun yaptığı yorumların eleştirisi şeklindedir. Yani, eleştirci gözle konuya bakanlar da yeni belge ve bilgilerden yola çıkmamaktadırlar. Kısıtlı sayıdaki belge ve bilgi ile bir konuyu savunmak da, ona eleştiri getirmek de mümkün olmamaktadır. Cemil Koçak, "Nutuk ve Diğerleri", 70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi, s. 135-160.

yazışma veya sözleşmeye dair bir bilgi bulunmamaktadır.¹³ Yazar, bu konunun, Nutuk'un basımında karanlık bir nokta olduğunu da Önsöz'de belirtmektedir.

Yazar yine Önsöz'deki kısa değerlendirmesinde Nutuk'un yurt dışında yabancı dillerde basılması konusunda bazı sorular sormuş ve bunların cevabının olmadığını ifade etmiştir. Yazara göre, Paris Büyükelçiliği'ne çekilen telgrafın bazı başka Elçiliklerimize yollanıp yollanmadığı, onlarla da benzer yazışmaların yapılıp yapılmadığı, Alman basımevlerine başvurulup başvurulmadığı belli değildir. Koehler firması ile nasıl anlaşmaya varılıp mukavele imzalandığı, mukavele metninin içeriği konuları karanlıktır. Sonuçta, satış hakkı Koehler firmasına bırakılan Almanca Nutuk'un satışı hakkında da bilgi yoktur.¹⁴ Yazarın soruları, 1977 yılından bu yana ortada kalan, cevaplanmayan sorulardır. Şimdi bunların bir kısmını cevaplandırma olanağına sahibiz. Ancak, yeni bulgular da, yazarın bütün sorularını cevaplayamadığı gibi, ortaya yeni sorular çıkartmaktadır.

Bilal N. Şimşir'in kitabını kaleme aldığı yıl ve Nutuk'un okunmasının 50. yılı vesilesi ile düzenlenen ilgili Seminer'de (1977) Sami N. Özerdim'in sunduğu "Nutuk'un Çeşitli Basımları ve Düşündürdükleri" başlıklı bildiriye¹⁵ Nutuk'un yurt dışı basımları da söz konusu edilmiştir. Özerdim bu bildirisinde Nutuk'un yabancı dillerde yapılan basımlarının künye bilgilerini vermiş ve ayrıca kısa içerik tanıtımları da yapmıştır. Nutuk'un Almanya'da basılmasının sonucunda ortaya çıkan ürünün tanıtıldığı bu bildiriye Nutuk'un Almanya'da basılması için izlenen süreç ile ilgili hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

Yukarıda anılan seminerin düzenlenmesinden ve Şimşir'in kitabının basılmasından yıllar sonra, 2003 yılında basılan bir başka kitapta¹⁶ Nutuk'un Mısır'daki yankılarını ve orada basılması isteğini gösteren üç mektup ile eserin Almanya'da basımı ile ilgili iki belge asıllarıyla yayımlandı. Ayrıca kitabın Yücel Özkaya tarafından kaleme alınan ve Nutuk ile ilgili olan kısmının yazımında Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden yararlanılmıştır. Ancak bu eserin yazılış amacı doğrudan Nutuk ve onun yurt dışında basımı konusuyla ilgili olmadığı için

¹³ Burada sorulması gereken soru; Şimşir'in neden Berlin Büyükelçiliği'nde araştırma yapmadığı olabilir. Nutuk, sonuç olarak Almanya'da basılmıştı. Yazar, Türkiye ve İngiltere Dışişleri Bakanlıkları arşivleri ile Londra, Paris ve Roma Büyükelçiliklerinde araştırma yapmış, ancak Berlin Büyükelçiliği'nde yapmamıştır. Yazar, kitabında bu konuya da değinmemiştir.

¹⁴ Şimşir, *age.*, s. xi, xv.

¹⁵ Özerdim, *agm.*, s. 240-243'te tanıtım bilgileri, s. 246-247'de ise künye bilgileri bulunmaktadır. Özerdim'in bildiri dışında Nutuk'un Almanca tercümesi hakkında çok kısa bir bilgiye Kerstin Tomenendal'ın bir bildirisinde rastlanılmaktadır. Ancak bu bildiriye de basım süreci ile ilgili bilgi bulunmamakta, Almanca nüsha çok kısa bir şekilde tanıtılmaktadır. Bkz. Kerstin Tomenendal, "Büyük Nutuk'un Almanca Çevirisi ve Avusturya", *Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak*, s.97-105.

¹⁶ Diğer eser ve belgeler yanında yine özel izinle Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden de yararlanılarak yazılan çok az sayıda eserden birisi de bu kitaptır. Yücel Özkaya vd., *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2003. Bu kitapta, Nutuk ile ilgili bkz. *age.*, s. 466-471. Kitabın Nutukla ilgili verdiği belgelerin numaraları: 12, 13, 14, 15 ve 16.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden elde edilen ve muhtemelen istenirse daha fazla da bulunabilecek belgelerden yararlanma ihtiyacı duyulmadığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın eklerine alınan belgelerden iki tanesi Nutuk'un Almanya'da basımı ile ilgili idi. Bunlardan (14) numara kaydıyla kitabın ekleri arasına konulan belge 17.12.1928 tarihli ve Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa'ya gönderilen bir Cumhurbaşkanlığı yazısıdır. Belgede Nutuk'un tercümesinin yapılmasının uygun olduğu bildirilmektedir. (15) numaralı belge ise, 16.12.1928 tarihlidir, ve Koehler firmasının 24.11.1928 tarihli mektubuna cevap olarak kaleme alınmıştır.

Son yıllarda Nutuk'a yönelik yoğun araştırmalar yapan ve içerik analizi yöntemiyle Nutuk'a farklı bir bakış açısı getirdiği için dikkat çeken bir araştırmacı da Hakan Uzun'dur. Nutuk ile ilgili olarak 2005 yılında hazırladığı doktora çalışmasını kitaplaştıran Hakan Uzun, söz konusu kitabında Nutuk'un yabancı dillerde basımı konusuna bir başlık ayırmıştır. Yazar kitabında, yabancı dillerde yayımlanan Nutuk baskılarının künye bilgilerini vermek yanında çeviri metinlerdeki ana başlıkları, eseri tercüme eden veya yayımlayan kişilerin açıklamalarını özetlemiştir.¹⁷ Fakat, bu kitapta da Nutuk'un Almanya'da yayımlanması sürecini aydınlatacak bir bilgi mevcut değildir.

Kısacası, Nutuk'un yurt dışı basımı ile ilgili olarak Şimşir'in 1977 yılında yaptığı, 1991 yılında basılan çalışması bütün eksiklerine rağmen konusunda aşılmasını referans eser olma özelliğini taşımaktadır. Bu alandaki bilgilerimiz, aradan geçen otuz yıldan fazla bir zamana rağmen hâlâ yeni belge ve bilgilerle çoğaltılamamıştır.

Nutuk'un Almanya'da Basımıyla İlgili Yeni Belgeler

Nutuk ile ilgili olarak bir başka çalışma için yapılan arşiv mesai sırasında ilgisiz bir dosyada tesadüf edilen, ve bu makalede ilk kez akademik dünyanın dikkatine sunulacak ve değerlendirilmeye çalışılacak olan belgeler¹⁸ Nutuk'un Almanya'da yabancı dillerde yayımlanması konusunun yeniden değerlendirilmesine yardımcı olacak niteliktedir. Bilal N. Şimşir'in ve Yücel Özkaya'nın yayımladıkları ve kısmen değerlendirdikleri dışında kalan bu belgeleri kısaca tanıtıcı bilgi verildikten sonra, daha önce adı geçen yazarların verdiği bilgilerden de yararlanılarak Nutuk'un Almanya'da yabancı dillerde basımı konusu yeniden ele alınmayı gerektirecek içeriktedir. Şimşir, araştırması sırasında Nutuk'un Almanya'da basılması konusunda belgeye rastlamadığından,

¹⁷ Uzun, *age.*, s. 132-138.

¹⁸ BCA 490.01/1428.721.1, 07.03.1940, *Atatürk'ün Nutuk'unun Talep ve Tevziyeti ile İlgili Yazışmalar*. Arşivde bu adı taşıyan farklı numaralar verilmiş çok sayıda dosya vardır ve bu dosyalar Nutuk'un 1930'lardan 1950'lere kadar süren dağıtım işleri ile ilgili belgeler içermektedir. Burada tarih ve numarası verilen dosya da Nutuk'un dağıtımı ile ilgili belgeler içermesine rağmen, dosya içindeki dağıtım belgelerinin arasında bu çalışmada söz konusu edilecek belgeler bulunmaktadır. Arşiv belgeleri için bkz. Ekler.

Yücel Özkaya da ele aldığı temel konu Nutuk'un Almanya'da basılması konusu olmadığından bu konudaki değerlendirmelerini ancak birkaç cümle ile sınırlandırmışlardır. Söz konusu Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nin Cumhuriyet Halk Partisi Evrakında tespit edilen bu yeni belgeler, Nutuk'un sadece Almanya'da yabancı dillerde yayımlanması konusunda değil, doğrudan bu konuyla ilgili olmayan bazı konularda da değerlendirmeler yapma fırsatı tanımaktadır. Diğer taraftan hemen uyarılmak gerekir ki, bu belgeler de Nutuk'un Almanya'daki basımı konusundaki ayrıntıları tam olarak aydınlatmamaktadır. Belgelerin içerikleri, üzerinde durulması gereken daha birçok arşiv malzemesi olduğunu bir kez daha göstermektedirler.

Atatürk'ün vefatından birkaç ay sonra, 31 Ocak 1939 tarihinde, Almanya'nın Leipzig kentinde faaliyet gösteren Koehler firmasından Berlin Büyükelçisi Hamdi Arpağ'a Almanca bir mektup gönderilmiştir. Berlin Büyükelçisi, bu mektubun aslını (Ek-2a) ve tercümesini (Ek-2b) 11 Şubat 1939 tarihli bir yazı (Ek-1) ekinde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ne göndermiştir. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği de bu yazıyı 20 Şubat 1939 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'ne sevk etmiştir. Yazı, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'nde, önce VIII. Büro'ya, sonra ilgisi dolayısıyla I. Büro'ya iletilmiştir. Genel Sekreterlik, Koehler firmasının mektubunda bildirilen konuyu araştırmış ve 4 Mayıs 1939 tarihli bir yazı (Ek-3) ile Berlin Büyükelçiliği'ne gerekli cevabı bildirmiştir.¹⁹

Peki yukarıda özetlenen bu resmî yazışmanın konusu ne idi? Yazışmada, muhtemelen, Atatürk'ün vefatının ardından pek kimsenin aklına gelmeyen, hatta sonraki yıllarda da pek kimsenin üzerinde durmadığı bir konu ele alınmıştır. Koehler firması, 31 Ocak 1939 tarihli mektubunda, 1927 senesinde Nutuk'un basılması için bir mukavele yapıldığını, bu mukaveleye dayanarak Nutuk'un Almanca, İngilizce, Fransızca nüshalarını ve Fransızca *Vesikalar* cildini neşrettiklerini, Atatürk'ün vefatından sonra Nutuk konusunda hukuken kime karşı sorumlu olduklarını bilmediklerini, satış fiyatı belirlenmesi veya hisse miktarının gönderilmesi gibi vaziyetler olabileceğini, dürüst bir yayıncı sıfatıyla bu konulardaki muhataplarını öğrenmek istediklerini, bunun için Berlin Büyükelçiliği'nin Ankara ile temasa geçerek resmî muhatabın tespit edilmesine yardımcı olmasını istiyordu.

Bu mektup, 11 Şubat 1939 tarihinde Berlin Büyükelçiliği tarafından Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ne, 20 Şubat 1939 tarihinde de Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'ne gönderildi ve Genel Sekreterlik'in yaptığı araştırmanın sonucu ise Berlin Büyükelçiliği'ne bildirilmiştir. 4 Mayıs 1939 tarihli CHP Genel Sekreterlik yazısı, Nutuk'un basılması için Koehler ile yapılan mukavelenin Ankara Sulh Hakimliği'nde buldurulduğunu, mukavelenin

¹⁹ Bundan sonra da Berlin Büyükelçiliği'nin Koehler firmasına Ankara'dan gelen cevabı bildirmiş olduğu tahmin edilebilir.

mahiyetine göre bu işteki intifa hakkının Atatürk'ün vasiyetnâmesinin kapsamı dışında kaldığını ve bu hakkın Atatürk'ün kız kardeşi Makbule hanıma ait olduğunu belirtmekteydi.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği, Koehler firmasının gündeme getirdiği konuyla ilgili olarak söz konusu edilen mukavele metninin ve konuyla ilgili bazı belgelerin suretlerini dosyalamıştır. Bu dosyada, söz konusu yazışma sırasında üretilen belgeler dışında, Koehler firması ile Nutuk'un Almanya'da basımı için yapılan 28 Haziran 1927 tarihli mukavelenâme metni (Ek-4a, 4b, 4c, 4d), 24 Teşrinisani 1928 tarihli Koehler'den Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza beye hitaben yazılan iki mektup (Ek-5a, 5b; Ek-6) ve 31 Kanunusani 1929 tarihli, Gazi Mustafa Kemal Hazretleri adına Hasan Rıza bey ile, Türk Tayyare Cemiyeti adına kurum reisi Rize Mebusu A. Fuat bey arasında yapılan noter mukavelenâmesi (Ek-7a, 7b) de suret olarak bulunmaktaydı.

Burada bu belgelerin belki de önce güvenilir olup olmadığının üzerinde durmak gerekmektedir. 31 Ocak 1939 tarihli Koehler firmasından Berlin Büyükelçiliği'ne gönderilen Almanca mektup (Ek-2a) ile bu mektubun Türkçe tercümesi (Ek-2b), bu mektubu 11 Şubat 1939 tarihinde Riyaseti Cumhur Umumi Katipliği'ne ulaştıran Berlin Büyükelçiliği'nin üst yazısı (Ek-1) ve bu yazıya cevap veren, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 4 Mayıs 1939 tarihli yazısı (Ek-3) güvenilirlik açısından bir problem içermemektedir. Bu belgeler orijinal hâllerleriyle önce Cumhuriyet Halk Partisi'nin arşiv evrakında yerlerini almışlardır ve şimdi de Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde Cumhuriyet Halk Partisi Evrakında bulunmaktadır. İçeriklerinde yoruma yer vermeyecek ölçüde açık bilgi veren bu belgelerde çelişkili bir durum söz konusu değildir.

Reisi Cumhur Mustafa Kemal Hazretleri'nin umumi vekili sıfatını taşıyan Hasan Rıza bey ile Türk Tayyare Cemiyeti Reisi Rize Mebusu A. Fuat bey arasında akt edilen 31 Kanunusani 1929 tarihli noter mukavelenâmesi,²⁰ Koehler firmasından Hasan Rıza beye gönderilen 24 Teşrinisani 1928 tarihli iki adet mektup, Gazi Mustafa Kemal Hazretleri ile Dr. Koehler arasında yapılan 28 Haziran 1928 tarihli mukavelenâme suretleri ise konunun özünü oluşturmaları nedeniyle daha yakından incelenmelidirler.

Bu belgelerin hiçbiri arşivde orijinal nüshalarıyla yer almamıştır. Bunlar, 1939 yılında, Koehler firmasının ortaya attığı soru nedeniyle Ankara Sulh Hakimliği'nden buldurulmuş, suretleri çıkartılmış²¹ ve suret olarak

²⁰ 31 Kanunusani 1929 tarihli bu mukavele Ankara İkinci Katib-i Adliyesi tarafından tasdik edilmiştir. Katib-i Adliye, günümüzde Noterlik olarak bilinen meslektir. Ankara İkinci Noterliği, halen Ulus'ta eski Adliye binası yakınlarında çalışmaya devam etmektedir. Ne yazık ki, ilgili Noterliğe gayriresmî olarak yaptığım girişim sırasında, daha önceden yaşanan bir sel felâketi nedeniyle, 2. Noterliğin 1981 ve öncesi evrakının, 1981 yılında savcılık kararı ile imha edilmiş olduğu bilgisi verilmiştir. Bkz. Ek-7a, 7b.

²¹ Belgelerin suretlerinin çıkartılmasına neden ihtiyaç duyulduğu kesin olarak belli değildir. En azından 28 Haziran 1927 tarihli mukavelenâmenin aslının Arap harfli Türkçe olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin arşivine konulmuşlardır. Asıllarının nerede olduğu konusunda bir bilgi yoktur. Ancak, bu durum, güvenilirlik konusunda bir sorun oluşturmamaktadır. Evrakların suretleri resmî ve güvenilir kanaldan çıkarılmış, asıllarının aynı olduğu resmen tasdik edilmiştir. Bundan başka, bu çalışmanın ilerleyen sayfalarında görüleceği üzere, Nutuk'un Almanya'da basım sürecinde daha önceden bilinen belgelerle ortaya konulan süreç arasında çelişkili bir durum da bulunmamaktadır. Daha önce kullanılanlar ile bu belgelerin birbirini tamamlayıcı nitelikleri açıkça göze çarpmaktadır. Sadece şu nokta belirtilmelidir ki, suret çıkartılırken bazı maddî hatalar yapılmıştır.²² Bazı kelimelerin ve tarihlerin yanlış yazılması gibi ortaya çıkan bu maddî hatalar belirgin bir şekilde kendini göstermekte, maddî hata ihtimali dışında bir yorum yapmaya fırsat vermemektedir.

Burada kendini gösteren ve açıklanmaya muhtaç bir diğer durum ise Koehler firması tarafından yazılmış 24 Teşrinisani 1928 tarihli iki mektubun bulunmasıdır. Her ikisinde de Hasan Rıza beyin 23 Teşrinievvel 1928 tarihli mektubunun cevabı olduğu ifade edilen bu mektuplar neden aynı tarihte, ancak ayrı ayrı yazılmışlardır? Bu mektupların biri, Nutuk'un Almanca basımı ile *Vesikalar*'ın Fransızca basımı (Ek-6), diğeri ise Nutuk'un İngilizce ve Fransızca basımı (Ek-5a, 5b) hakkındadır. Konuların farklılığı açık bir şekilde dikkat çekmektedir. Ancak, bu konuların tek bir mektupta birleştirilmemesi için bir sebep de görünmemektedir. Belki de 1939 yılında suret çıkartma işlemi sırasında hata yapılmış olabilir. Bu durum, mektupların içeriğinin incelenmesi yoluyla ve diğer belgelerle karşılaştırma yaparak çözümlenememektedir. Fakat ilginçtir ki, daha sonra Nutuk'un yabancı dillerde basımı için işleyen süreç, bu iki mektubun teyit ettiği şekil ve şartlarda yürümüştür. Dolayısıyla aynı tarihi taşıyan bu mektupların ve içeriklerinin güvenilirliklerini zedeleyen bir durum söz konusu değildir.

28 Haziran 1927 tarihli mukavelenâme (Ek-4a, 4b, 4c, 4d) üzerinde biraz daha ayrıntılı durmayı gerektirmektedir. Yaklaşık dört sayfalık bu mukavelenâmenin girişinde, doğrudan doğruya Gazi Mustafa Kemal Hazretleri ile Dr. Koehler'in isimleri konunun tarafları olarak zikredilmiştir. Bu durum

31 Kanunusani 1929 tarihli mukavelenâme metninin aslı ise yeni Türk harfleri ile yazılmış olmalıdır. Koehler'in mektuplarının Almanca olma ihtimali vardır. Ancak, bu tür yazışmalarda çoğunlukla tercüme yapılarak dosyalandığı dikkate alınır, bu mektupların da Türkçe oldukları söylenebilir. Tam yeni Türk alfabesine geçiş dönemine rastlayan tarihleri nedeniyle bu mektupların Arap harfli Türkçe olabileceği de düşünülebilir. Muhtemelen belgeler mahkemeden buldurulduktan sonra suretleri çıkartılıp bir incelemeden geçirilmiş ve hukukî görüş oluşturulmuştur. Hukukî incelemeyi yapacak olan kişi ya da kişilerin yabancı dil bilgileri ile Türkçe ifade kuvvetinin yeterli olmaması ihtimali yanında, hukuken resmen onaylanmış olan suret üzerinden işlem ve değerlendirme yapmak da gerekli görülmüş olabilir.

²² Örneğin 28 Haziran 1927 tarihli mukavelenâmenin 9. maddesinde 'ihtişaş' olarak yazılan kelime 'iğtüşaş' (kanşıklık), 11. maddede 'müşabi' olarak yazılan kelime 'müşabih' (benzer) (Ek-4b, 4c), 31 Kanunusani 1929 tarihli noter mukavelenâmesinin 2. maddesinde yazılan '24/T.Sani 938' tarihi de aslında '24/T.Sani 928' olmalı idi. Bkz. Ek-7a.

ilginç görünüyor. Çünkü genellikle bu tür mukavelenâmelerde Gazi Mustafa Kemal'in Özel Kalem Müdürü veya umumî vekili tarafından temsil edilmesi geleneği varken bu mukavelenâmede böyle bir uygulama yapılmamıştır. Diğer tarafta ise Koehler Kütüphanesi'nin temsilcisi olarak Dr. Koehler'in adının zikredilmesi, mukavelenâme Ankara'da yapıldığına göre, Dr. Koehler'in Ankara'ya gelip gelmediği sorusunu düşündürmektedir. Aynı bağlamda Ankara'nın Paris'teki basımevleri ile yaptığı yazışmalarda ısrarla üzerinde durduğu, Nutuk'u yayımlamak isteyen basımevinin Ankara'ya bir temsilcisini göndermesi ve ayrıntıların Ankara'da görüşülmesi isteği acaba sonuç vermiş midir?

Mukavelenâmenin herhangi bir resmî makamın huzurunda yapılıp yapılmadığı anlaşılamamaktadır. Mukavelenâmenin sureti çıkartılırken bu durum belirtilmemiştir. Keza, mukavelenâme metninin aslının sonunda tarafların imzalarının olup olmadığı da belirtilmemiştir. Ancak, 4 Mayıs 1939 tarihli belgede, Sulh Hakimliği'nden buldurulan belgeler arasında bu mukavelenâme metninin de bulunduğu dolaylı olarak ifade edilmesi ve Nutuk konusunda Atatürk'ün mirasçısı olarak Makbule hanımın gösterilmesinin dayanağının bu mukavelenâmenin giriş kısmında bulunması, Koehler firmasının Almanca Nutuk ile Fransızca *Vesikalar*'ın basımı ile ilgili 24 Teşrinisani 1928 tarihli mektubunda (Ek-6) doğrudan bu mukavelenâmeye atıf yapılması bu mukavelenâmeyi güvenli ve geçerli kılmaktadır.

Mukavelenâme, Nutuk'un Türkiye ve Rusya arazisi dışında her yerde basım ve satış hakkını, çok geniş yetkilerle Koehler'e devretmektedir. Ancak, gerek 24 Teşrinisani 1928 tarihli iki mektup, gerekse Nutuk'un Almanya'da yabancı dillerde basılması sırasında işleyen süreç, bu mukavelenâmenin birçok yönden değişikliklere uğradığını göstermektedir. Dolayısıyla, Nutuk'un Almanya'da basılması için tarafları sürecin sonuna kadar bağlayan tek bir mukavelenâmeden bahsetmek yerine, bu mukavelenâmenin Nutuk'un Almanya'da basılması için bir temel çerçeve oluşturduğunu, ayrıntıların ve zamanla ortaya çıkan yeni olguların ve sorunların karşılıklı mektuplarla çözümlendiğini ifade etmek ve bir süreç içinde geliştirilen anlayış birliğinden söz etmek daha doğru olacaktır. Her ne kadar iki taraf arasında yapılan yazışmalarla ilgili ayrıntılara hâlâ vakıf değilssek de, elimizdeki belgeler bize her iki tarafın da ölçülü bir anlayışla hareket ettiklerini ve Nutuk'un yabancı dillerde basımını sonuca ulaştırdıklarını göstermektedir.

Nutuk'un Almanya'da Basımında İzlenen Süreç, Yazışmalar, ve Değerlendirmeler

Her ne kadar, Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresi'nde çok önemli ve uzun bir konuşma yapacağı 5 Ağustos 1927 tarihinden itibaren basında da yer almaya başlamış ve yapılacak

konuşmanın basılacağından bahsedilmiş olsa da, Nutuk'un yurt dışında basılması için yapılan girişimler kamuoyuna yansımamıştır. Şimşir'in hazırladığı kitapta yayımladığı belgeler, Nutuk'la ilgili bilgiler basına yansımadan aylar önce eserin yurt dışında yabancı dillerde basımı için girişimlerin başladığını göstermektedir. Aslında burada öncelikli olarak sorulması ve cevaplandırılması gereken soru, Nutuk'un yabancı dillerde basılması için yurt dışında girişim yapılmasının gerekli olup olmadığıdır. Neden, tıpkı Türkçe nüshasında yapıldığı gibi, Nutuk'un Türkiye'de çeşitli yabancı dillerde basılması ve dağıtılması sağlanmamıştır? Nutuk, tıpkı 1960'lardan itibaren yapıldığı gibi, Türkiye'de yabancı dillerde yayımlanabilirdi. Neden böyle bir tercih yapılmamıştır? Burada akla gelebilecek gerekçe, yabancı firmaların basım tecrübelerinden çok, satış ve dağıtım tecrübelerinden ve ağlarından yararlanma isteği olabilir. Ancak, Almanca ve Rusça Nutuk ile Fransızca *Vesikalar*'ın durumu bir yana bırakılırsa, İngilizce ve Fransızca Nutuk nüshalarının satış ve dağıtımı için Türkiye'nin yurt dışındaki temsilciliklerinin kullanılmaya çalışılması ve karşılaşılan güçlükler²³ bu amaca istenilen şekilde ulaşılamadığını da göstermektedir.

Elimizdeki az sayıdaki belgenin verdiği sınırlı bilgiler doğrultusunda, Nutuk'un yurt dışında basımı için ilk resmî yazışma tarihinin 11 Mayıs 1927 olduğu, bu tarihte Hariciye Vekâleti'nden Paris Büyükelçiliği'ne konuyla ilgili bir resmî yazı gönderildiği bilinmektedir.²⁴ Dönemin koşullarında, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in yönlendirmesi veya talimatı olmadan böyle bir yazışmanın Hariciye Vekâleti'nin kendi iradesiyle başlatılamayacağı göz önünde tutulmalıdır. Dolayısıyla, konunun Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından ele alınması, bir yol ve yöntem belirlenmesi ve nihayetinde Türkiye'de her dönemde yavaş işleyen bürokratik mekanizmanın²⁵ harekete geçirilmesi, Cumhurbaşkanlığı ile Hariciye Vekâleti'nin yazışmaları belli bir zaman alacağına göre, 1927 yılının Nisan ayı sonları ile Mayıs ayı başlarında konu gündeme gelmiş olmalıdır. Bu varsayımdan yola çıkarak, Nutuk'un yurt dışında basımı düşüncesinin, tıpkı Türkçe basımı gibi, aslında oldukça erken bir tarihte, okunmadan aylar önce gündeme gelmiş bir konu olduğu söylenebilir.

Eserin bin sayfa kadar olacağını ve eserin metninin basıma talip olan şirkete Haziran başında teslim edilebileceğinin yazılması, eserin kabaca hazır olduğuna, en azından müsveddelerinin, ana hatlarının hazır olduğuna delâlet edebilir. Burada şöyle bir sorun ortaya çıkmaktadır: Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Mart 1927'den itibaren Nutuk'u hazırlamaya başladığını, Haziran ayına kadar çok

²³ Bu konularda çok sayıda örnek için bkz. Şimşir, *age.*, s. 111 vd.

²⁴ Şimşir, *age.*, s. 1.

²⁵ Türkiye'de tek parti iktidarının ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel özelliklerinin etkisiyle, en azından ilgili kişilerin önem verdiği konularda bürokratik mekanizmanın görece olarak hızlandırıldığını, Nutuk'la ilgili iş ve işlemlerin de o dönemde önemsendiğini ve dolayısıyla, görece olarak hızlı ve düzenli işleyen bir süreç ile karşı karşıya olunduğu söylenebilir.

yoğun çalıştığı bilinmektedir. Yine 1 Temmuz 1927 tarihinden itibaren İstanbul'a giden Mustafa Kemal Paşa'nın çalışmaları orada da yoğun olarak devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da ve İstanbul'da yazdığı veya dikte ettirdiği metinleri sofrada arkadaşlarına okuduğunu, onların görüşlerini aldığı ve bazen kendi hazırladığı metinde kısmen veya tamamen değişiklikler yaptığı yine bilinmektedir.²⁶ Hâl böyle iken, Mayıs ortalarındaki yazışmalarda aşağı yukarı üç hafta sonra eserin metninin teslim edilebileceğinin söylenmesi ilginçtir. Burada ya Nutuk metninin verilen tarihe kadar tamamlanacağı düşünülüyor ya da muhtemelen Cumhurbaşkanlığı ile Hariciye Vekâleti arasında bir doğru bilgi akışı sorunu vardır. Bir ihtimal de, Mustafa Kemal Paşa'nın Mayıs ayı ortalarına kadar ortaya çıkardığı metnin, sofrada beklenmeyecek ölçüde, yoğunlukta ve uzunlukta tartışılmasının metne son hâlinin verilmesini geciktirmesi olabilir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, Nutuk metnini hazırlarken çok yoğun çalışmışmakta olduğu ve muhtemelen bu tempo ile çalışmanın Haziran ayının başına kadar yetiştirileceği düşünülmüş olabilir. Ancak gerek sofradaki tartışmalar, gerek sağlık sorunları²⁷ Nutuk metninin son hâlinin ortaya çıkmasını geciktirmiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa, çalışmasına İstanbul'da da devam etmiştir. Ancak 1919 yılında ayrıldıktan sonra ilk defa İstanbul'a gelen Gazi Mustafa Kemal'in programı, doğal olarak çok yoğundur. Cumhurbaşkanı sıfatıyla yapılması gereken protokol işleri, bu arada Nutuk'a uzun boylu zaman ayırmasını zorlaştırmış olmalıdır. Dolayısıyla Nutuk metnine son hâlinin ne zaman verildiği konusu tam olarak aydınlatılamamaktadır.

Şimşir'in yayımladığı belgeler daha yakından incelendiğinde, karşımıza bir sorun daha çıkmaktadır. Kitaptaki ilk on bir belge Nutuk'un basılması için bir basımevi ile anlaşma yapmak üzere girilen yazışmalardan oluşmaktadır. Bunlar, Hariciye Vekâleti ile Paris Büyükelçiliği ve Fransa'nın önde gelen basımevleri arasındaki yazışmalardır. Bu yazışmalar, Nutuk'un basımının Paris'te bir

²⁶ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Bateş AŞ., İstanbul, 1984, s. 551; Afet Inan, "Büyük Nutuk'ta Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi", *Bellekten*, C. XXX, Sayı 120, Ankara, Ekim 1966, s. 515-517; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Hatıralar: Yorulmak Bilmez Atatürk", *Ulus*, 13 Temmuz 1961, s. 3.

²⁷ Gazi Mustafa Kemal Paşa, Haziran ayında kalp problemleri yaşamıştır. Bazı araştırmacılar buna kalp krizi derken, bazıları daha basit bir kalp spazmı olabileceğini düşünmektedirler. İsmail Arar, "Büyük Nutuk'un Kapsamı, Niteliği, Amacı", *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri*, s. 125; Asım Arar, *Son Günlerinde Atatürk*, Selek Yayınları, İstanbul, 1958, Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, 2. baskı, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 681-689; Erik Jan Zürcher, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma, Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)*, Çev. Ergun Aydınoglu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 4; Vamık D. Volkan, Norman Itzkowitz, *Ölümsüz Atatürk*, 4. baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007, s. 428. Her ne olursa olsun bu sağlık sorunu Nutuk çalışmalarını olumsuz yönde etkilemiş, yazım hızını yavaşlatmış olmalıdır. Mete Tunçay, Nutuk'un son kısımlarının özet olarak geçirilmesini sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına bağlamaktadır. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması, (1923-1931)*, 3. baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 180.

basımevine verilmek istendiği izlenimini vermektedir.²⁸ Ancak, gelişmenin yönü birdenbire değişmiş ve basım işi Leipzig'de Koehler basımevine verilmiştir. Kitabın içeriğinde basım işinde neden Koehler'e yönelindiğine dair hiçbir bilgi yoktur. Bunun hızlı ve beklenmedik olduğu anlaşılıyor, öyle ki, Paris Büyükelçiliği, 2 Temmuz 1927'de Hariciye Vekâleti'ne Nutuk'un basımı ile ilgili Paris'teki basımevleri ile yaptığı yazışmaları aktarırken Koehler ile anlaşmanın sağlandığından haberdar değildir.

Acaba Ankara'yı hangi sebepler Koehler'e yönlendirdi? Şimşir'in kitabındaki belgelerden yola çıkarak bu soruyu cevaplandırmak mümkün görünmüyor. Ne yazık ki, aradan geçen yıllar bu konudaki bilgi birikimimizi arttırmadığı gibi, Koehler ile ilgili mevcut arşiv belgeleri de bu soruyu cevaplandırmamıza yetmemektedir. Paris Büyükelçiliği'nin Fransa'nın önde gelen basımevleri ile yazıştığı, bu basımevlerinden (ve kitabevlerinden) Payot'nun öne çıktığı anlaşılmaktadır. Payot basımevi ile Paris Büyükelçiliği arasında yapılan yazışmalar, Paris'ten neden uzaklaşıldığına dair bize bazı ipuçları vermektedir. Bir defa, Hariciye Vekâleti'nden Paris Büyükelçiliği'ne yazılan yazılara hakim olan ve Paris Büyükelçiliği'nin de basımevlerine yazdığı yazılara aktarılan genel hava Türkiye'nin basımevlerine bakış açısının ilginçliğini bize gösteriyor. Türkiye tarafının yazılarında diplomatik dilin arkasına saklanmış olsa da kendine güvenen bir üslup söz konusudur. Bu üslup basımevlerine yukarıdan bakan bir üsluptur. Kendine güvene dayalı bir gurur ve buyurucu tavır kendini açıkça göstermektedir. Gariptir ki benzer üslup ve gururlu tavır Payot Basımevi'nin yazılarına hakimdir.

Paris Büyükelçiliği ile Payot Basımevi arasında yapılan yazışmalarda her iki tarafın da kendi üsluplarını koruması ve taviz vermeye yanaşmaması iki tarafın Nutuk'un basılması için anlaşmalarına engel olan sebeplerden biri olabilir. Yazışmalarda, örneğin, Paris Büyükelçiliği, "*meselenin sizî ilgilendirmesi halinde, Haziran ayı başını geçmeyecek şekilde, mümkün olan en kısa sürede, ilgili anlaşmanın*

²⁸ Yoksa Fransa'da Fransızca, Almanya'da Almanca, İngiltere'de İngilizce vb. basımlar mı planlanıyordu? Belki de bu nedenle Rusça basım için Sovyet Rusya ile bir anlaşma sağlandı. Rusça basım için anlaşma sağlandığından dolayı Koehler ile yapılan anlaşmaya Rusya ile ilgili özel sınırlama getirilmiş olabilir. Türkçe basım için Türk Tayyare Cemiyeti ile, Rusça basım için Sovyet Rusya ile anlaşma sağlanmıştı. Muhtemelen her ülke için o ülkenin iyi bir basımevi ile anlaşma tasarlanmıştı ve çalışmalar da bu yöndeydi. Ancak Fransa basımevleri ile (muhtemelen İngiltere için de benzer değerlendirme geçerli) anlaşma gerçekleşmeyince Koehler ile anlaşma imzalandı. Nutuk'un çeşitli dillere çevrilip basılması ve dağıtılması için yetki verilen ülkeler de ilginç bir şekilde o sırada Türkiye'nin dış politika sorunu yaşamadığı ülkelerdir. Almanya ile I. Dünya Savaşı'ndan silah arkadaşlığı vardı. Sovyet Rusya ise Millî Mücadele'de en büyük destek alınan ülkelerden biri idi ve bu iyi ilişkiler 1927 yılında da devam ediyordu. Fransa ve İngiltere ile Türkiye arasında ise, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasına rağmen sorunlar devam ediyordu. Türkiye tarafından bu iki ülkenin Türkiye'nin işgali ve bölünmesi ile ilgili çaba, teşvik ve kışkırtmaları, bu iki ülke açısından ise Kemalist kadronun İngiltere ve Fransa'nın hazırladığı Sevr projelerine, Ortadoğu ve Boğazlar'la ilgili planlarına, kapitülasyon beklentilerine vurduğu darbe henüz unutulmamış olmalıdır.

şartlarını tartışıp imzalamak üzere, Ankara'ya gelmeleri şarttır"²⁹ derken, Payot Basımevi de verdiği cevapta basımevlerinin bu konuda sahip olduğu tecrübeyi özellikle vurgu yaparak, birçok önemli dünya devlet adamının eserlerin yayımladıkları koleksiyonlarının bulunduğu yazıyor. Ancak basımevi, Ankara'ya temsilci göndermeye sıcak bakmaz, daha ayrıntılı bilgi almak için çeşitli sorular sorar. İçerik ve yöntemle ilişkin soruları sıralarken kullandığı üslup alttan alıcı değildir. Adeta bir devlet ile bir basımevi arasında değil de iki devlet arasında bir konunun yazışması yapıyor gibidir. Temsilci gönderme yerine eserin Paris'e getirilmesini ister. Metni görmeden öneri veremeyeceğini, Türk Hükümeti'nin genel şartlarını öğrenmek istediğini belirtir.³⁰

Muhtemelen de iki taraf arasındaki bağlantı burada kopmuştur. Paris Büyükelçisi Ali Fethi beyin yazıya düştüğü not, onun da Payot Basımevi'nin üslubundan ve isteklerinden rahatsızlığını, iplerin kopmak üzere olduğunu fark ettiğini göstermektedir. Ali Fethi bey, Payot Basımevi'nin sorularından bazılarını cevaplandırır, ama verdiği cevapta bir anlaşma yapmaktan umudunu kestiği de göze çarpmaktadır.³¹ Nitekim, 20 Haziran'da Paris Büyükelçiliği'nin Payot Basımevi'ne yazdığı yazı beklendiği gibidir. Yazı, eserin aslının Paris'e gönderilmeyeceğini, Ankara'nın konuyu sadece Ankara'da tartışıp sonuçlandırmak istediğini bildirir.³² Paris ile yazışmanın burada sona ermediğini bilmiyoruz. Muhtemelen sona ermiş olmalıdır, çünkü 28 Haziran'da Ankara'da Koehler ile anlaşma imzalanmıştır. Artık yurt dışı basım işleri ile ilgili muhatap bulma arayışı son bulmuştur.

Koehler ile Türkiye arasında ne şekilde ilişki kurulduğu, yapılan yazışmaların tamamının içerikleri, yine sadece Almanca baskı için bağlantı kurulmuşken, Payot Basımevi ile anlaşma sağlanamaması üzerine Koehler ile Almanca dışındaki dillerde de basım yapması için anlaşılıp anlaşılmadığı sorularının karşılığı hâlâ yoktur.³³

²⁹ 13 Mayıs 1927 tarihinde Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Mösyö Fethi beyden Paris'te Berger-Levrant, Artheme Fayard, Payot, Hachette, Bossard Kitabevleri ve Plon Matbaası Müdürlerine gönderilen yazı. Şimşir, *age.*, s. 2-3. Bu belgenin ve adı geçen kitapta bulunan diğer Fransızca belgelerin Türkçeye tercümesini gerçekleştiren Doç. Dr. Saime Selenga Gökgez'e teşekkür ederim.

³⁰ 7 Haziran 1927 tarihinde Payot Kitabevi'nden Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Ali Fethi beye gönderilen yazı. Şimşir, *age.*, s. 4-5.

³¹ 8 Haziran 1927 tarihinde Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Ali Fethi beyden Payot basımevi Müdürüne gönderilen yazı. Şimşir, *age.*, s. 5-6.

³² 20 Haziran 1927 tarihinde Paris Büyükelçiliği'nden Hariciye Vekâleti'ne gönderilen yazı. Şimşir, *age.*, s. 7-8.

³³ 28 Haziran 1927 tarihli mukavelenâmenin 14. maddesi herhangi bir hukukî ihtilaf çıkması durumunda tebligat yapılacak bir kişinin adını ve adresini zikretmektedir. Buna göre, "*basımevine yapılacak mahkeme tebligatını almaya basımevinin vekili yetkilidir ve vekile yapılan tebligat geçerlidir. Bu kişi, İstanbul Knacıyan Hanı'nda 9/12 nolu yazıhanede nâkım J. M. Farhi Efendi'dir.*" (Ek-4d) Burada ismi geçen J. M. Farhi Efendi'nin kimliği konusunda maalesef elimizde bir bilgi mevcut değildir. Ancak J. M. Farhi Efendi hakkında yaptığım araştırma sonuç vermese de Farhi soyadının Yahudi

Fransız basımevleri ile yapılan yazışmalar bir neticeye ulaşmadan sona ermiş ve Türkiye ile Almanya'nın Leipzig kentinde faaliyet gösteren Koehler firması arasında 28 Haziran 1927 tarihli "tabı ve naşir mukavelenâmesi" (Ek-4a, 4b, 4c, 4d) imzalanmıştır. Burada, bu sözleşme öncesi Koehler firması ile yapılmış olması gereken yazışmaların hiçbirinin belgelerinin elimizde olmadığını özellikle tekrar vurgulamak gerekmektedir.³⁴ Bu nedenle, Koehler ile mukavelenâme imzalamaya uzanan yazışma trafiği hakkında bir şey söyleme şansı bulunmamaktadır.

28 Haziran 1927 tarihli mukavelenâme imzalandıktan sonra yapılan yazışmalar ile ilgili olarak elimizde az sayıda belge bulunmaktadır. Bunlardan birisi, mukavelenâme imzalandıktan yaklaşık bir yıl sonra yazılan ve 13 Haziran 1928 tarihinde Koehler firmasından Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliği'ne gönderilen mektuptur.³⁵ Bundan sonraki belgeler de 24 Teşrinisani 1928 tarihli, yine Koehler firmasının Hasan Rıza beye gönderdiği yukarıda bahsedilen iki mektubudur (Ek-5a, 5b; Ek-6). Bunlardan başka, yine yukarıda söz edilen Yücel Özkaya'nın yayımladığı 16.12.1928 ve 17.12.1928 tarihli iki belgedir.³⁶ Bunlar elbette, Nutuk'un Almanya'da basımı sürecini açıklamaya yeterli değildir. Ancak, bu belgelere bakarak basım sürecindeki bazı dönüm noktaları ve öne çıkan bazı önemli konular tespit edilebilir.

soyadı olduğu, bu ailenin Osmanlı Devleti'nde etkin varlık gösterdiği, günümüzde de yaygın olarak kullanıldığı, ancak bu soyadını kullananların çoğunlukla birbiriyle ilişkili olmadıkları, birbirlerini tanımadıkları söylenebilir. Günümüzde İstanbul'da yaşayan ve telefon rehberine kayıtlı olan Farhi soyadlı on kadar aile bulunmaktadır. İzmir'de de sayısı çok az olmakla beraber aynı soyadını taşıyan aileler vardır. Ancak bu ailelerden telefonla ulaşılabilenler arasında J. M. Farhi Efendi'yi tanıyan bir kişi çıkmamıştır. Bu ailenin bazı üyeleri, gerçekleştirdikleri vakıf türü bir organizasyonla [www.farhi.org] web sayfasını kullanarak aynı soyadını taşıyan ve şu anda hayatta olan ve olmayanların izini sürmeye çalışmaktadırlar. Bu web sayfasında verilen bilgiler ve benim yaptığım araştırmalar bu ailenin tüm dünyaya dağılmış bir aile olduğunu göstermektedir. Bunların bir kısmı da Türkiye'den gitmişlerdir. İlgili web sayfasında çok sayıda isim hakkında bilgi olmasına rağmen ne yazık ki, J. M. Farhi Efendi hakkında bilgi yoktur. Şimşir'in yayımladığı belgelerde ve bunların dışında şimdi elimizde bulunan diğer yazışma metinlerinde J. M. Farhi Efendi'ye herhangi bir tebligat yapıldığına dair bir işaret, hatta bir ima yoktur. Nutuk'un Almanya'da basılması ile ilgili olarak meydana gelen bir anlaşmazlık ve bu anlaşmazlık sonucu ortaya çıkan bir tebligat ve mahkeme süreci yaşandığına dair bir işaret de bulunmadığına göre, J. M. Farhi Efendi'ye 28 Haziran 1927 tarihinden sonra herhangi bir tebligat yapılmadığı düşünülebilir. Öyle anlaşılıyor ki, J. M. Farhi Efendi, adı mukavelenâmede zikredilmesine rağmen Türk tarafı ile Koehler firması arasındaki ilişkilerde herhangi bir rol oynamamıştır. Türk tarafı ile Koehler firması, basım sürecinde ortaya çıkan güçlükleri doğrudan yazışarak çözüme ulaştırmayı tercih etmiş, bir aracıya ihtiyaç duymamışlardır.

³⁴ Nutuk'un Almanya'da gerçekleştirilen baskıları ile ilgili bilgi ve belgelerin bulunabileceği yerlerden biri de faaliyetlerini hâlen sürdüren Koehler firmasının kendisidir. Böyle köklü ve kurumlaşmış bir firmanın arşivinin olması ve Nutuk'la ilgili yazışma örneklerinin de orada bulunması şartırcı olmamalıdır. Ancak, ilgili firmaya yazılan elektronik mektuba herhangi bir cevap alınmamıştır. Bu elektronik mektubun Almanyaya tercümesini yapan Araş. Gör. Emre Saral'a çok teşekkür ederim.

³⁵ Şimşir, *age.*, s. 109-110.

³⁶ Özkaya ve diğerlerinin yazdığı kitabın ekinde bu belgeler sayfa numarası verilmeden 14 ve 15 numaralarla yayımlanmıştır.

Buna göre, 28 Haziran 1927 tarihinde bir mukavelenâme imzalanarak genel çerçeve belirlenmiştir, ancak aradan bir yıl geçtikten sonra bu genel çerçevenin değiştiği görünmektedir. 13 Haziran 1928 tarihli mektup, Nutuk'un İngilizce ve Fransızca nüshalarının basımı ile ilgilidir. Nutuk'un Almanca nüshası ile Fransızca *Vesikalar*'ın basımı konusu artık farklı konulardır. Elimizdeki belgeler bu basımların neden ayrı ayrı ele alındığını belirtmiyor, ancak mektuptaki bir ayrıntı dikkat çekicidir. Mektupta ifade edildiğine göre, Koehler firması, bir müddet evvel, Hasan Rıza beye, Nutuk'un İngilizce ve Fransızca nüshalarının Londra'da ve Paris'te birer basımevine bastırılmasını teklif etmiştir. Mektupta bu teklife Hasan Rıza beyin ne cevap verdiği belirtilmemekte, ancak temas kurulduğu anlaşılan basımevlerinin hiç avans almadan işi yapmak istemediklerinden, bu durumda da basım işinin pahalıya çıkacağından bahsedilmektedir.³⁷ Öyle anlaşılıyor ki, basım masraflarının fazla tutacak olması Nutuk'un İngilizce ve Fransızca nüshalarının basımının İngiltere'de ve Fransa'da gerçekleştirilmesini engellemiştir.

24 Teşrinisani 1928 tarihli iki mektup da artık birbirinden ayrı yürüyen basım sürecini teyit etmektedir. Mektuplardan birisi Almanca Nutuk ile Fransızca *Vesikalar*'ın basımı, diğeri İngilizce ve Fransızca Nutuk nüshalarının basımı ile ilgilidir. Almanca Nutuk ile Fransızca *Vesikalar*'ın basımı ile ilgili olan mektup (Ek-6), 28 Haziran 1927 tarihli mukavelenâmeye atıf yaparak *Vesikalar*'ın beş bin adet basılacağını belirtmekte, iki cilt basılacak olan Almanca nüshanın baskı sayısı konusunda ise bilgi vermemektedir. Mektubun ikinci paragrafı, Nutuk'un Almanca, *Vesikalar*'ın da Fransızca dışındaki dillerde basımı hakkında Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın tamamen serbest olduğunu ifade etmektedir. Mektubun üçüncü paragrafı da Fransızca *Vesikalar*'ın basım masraflarının Koehler firmasına ait olacağını, basım işinin 1 Mart 1929 tarihine kadar sonuçlandırılacağını ifade etmektedir.

Nutuk'un İngilizce ve Fransızca nüshalarının basımı konusunu içeren 24 Teşrinisani 1928 tarihli diğer mektup (Ek-5a, 5b) ise İngilizce ve Fransızca Nutuk nüshalarının üç biner adet basılacağını, bu basım için yapılacak masrafları ve yapılacak ödemelerin takvimini içermektedir. Yücel Özkaya'nın yayımladığı 16 ve 17 Aralık 1928 tarihli iki belge ile Nutuk'un Almanya'da basılması ile ilgili bilinebilen süreci sona erdirmek zorunda kalıyoruz. Çünkü, bu arada, Nutuk'un yurt içindeki basımı gerçekleştirilmiş, satış ve dağıtım işine başlanmıştı. Muhtemelen, Gazi Mustafa Kemal Paşa ve bu konuyu takip eden Hasan Rıza bey, Nutuk'un yurt dışında da basım, dağıtım ve satış işlerinin tek bir elden yürütülmesinin daha mantıklı ve verimli olacağını düşündüler. Böylece 31 Kanunusani 1929 tarihli mukavelenâme Nutuk'un Almanya'da Fransızca ve İngilizce nüshalarının basımı konusunda Koehler'in taahhütlerini Türk Tayyare

³⁷ Mayıs-Haziran 1927'deki sonuçsuz girişimlerden sonra Paris ve Londra'da yeniden arayışlara girişilmesi konunun ilginçliğini arttırmaktadır.

Cemiyeti'ne devrediyor ve Nutuk'un bu dillerde basımı için izlenen sürecin sonunu işaret ediyordu. Nutuk'un bu dillerde basım işi de zaten sonuçlanmak üzereydi ve bundan sonra, Nutuk'un dağıtım ve satış süreci öne çıkacaktı.

31 Kanunusani 1929 tarihli altı maddelik "tab ve neşir mukavelesi" (Ek-7a, 7b) ile Nutuk'un Almanya'da yabancı dillerde basılması için yapılan 28 Haziran 1927 tarihli mukavele (Ek-4a, 4b, 4c, 4d) ve Nutuk'un Türkiye'de Türkçe basımı için yapılan 17 Ağustos 1927 tarihli mukavele³⁸ bir bakıma bir bütün hâline getirilmeye çalışılmış ve Nutuk ile ilgili yurt içinde ve Almanya'da yapılması gereken iş ve işlemler tek bir kurumun takibine bırakılmıştı.

Nutuk'un Adının Konulması Süreci

Uzun süredir bu makalenin yazarının sahip olduğu algı ve kabul, Nutuk'un adının başlangıcından beri belirlendiği yönündeyse de, Nutuk'un adı bir süreç sonunda şekillenmiştir. Gazi Mustafa Kemal Hazretleri kongrede konuşmasını yaparken basılacağı belli olan bu konuşmanın hangi adla basılacağı ise belli değildi. Öyle anlaşılıyor ki, Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresi'nde bir nutuk irad edeceği yaygın bilgi hâline gelmiş, ancak bu konuşmanın basılması, özellikle yabancı dillerde basılması sırasında hangi ismin verileceği kesinleşmemiştir.

Eserin adı 1927 yılı sonlarına kadar gerçekleştirilen yazışmalarda net olarak ortaya konulmamıştır. Örneğin, Nutuk, 11 Mayıs 1927 tarihli yazışmada³⁹ 'beyanat metni', 16 Mayıs 1927 tarihli yazışmada⁴⁰ 'Gazi Paşa Hazretlerinin tab'ı mutasavver beyanatları', 8 Haziran 1927 tarihli yazışmada⁴¹ 'Reisicumhur Hazretlerinin Yeni Türkiye tarihini ihtiva edecek olan hatıratı', 18 Haziran 1927 tarihli yazışmada⁴² 'Reisicumhur Hazretlerinin Kongrede vuku bulacak beyanatları', 20 Haziran ve 2 Temmuz 1927 tarihli yazışmalarda⁴³ 'Reisicumhur Hazretlerinin tab'ı mutasavver beyanatları' olarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Nitekim, Koehler ile yapılan anlaşmada da eserin adı kısmı (...) işaretiyle boş bırakılmıştır.⁴⁴

Ancak, 11 Kanunuevvel 1927 tarihli yazı ve buna 14 Kanunusani 1927'de verilen cevap ise eserin isimlendirilmesinde yol alındığını gösteriyor. Bu yazılarda ve bundan sonraki Türkçe yazışmalarda eserden, 'Nutuk', 'Nutuk-u

³⁸ Nutuk'un Türkiye'de basımı için Türk Tayyare Cemiyeti ile yapılan 17 Ağustos 1927 tarihli mukavele metni için bkz. Uzun, *age.*, s. 117-118, dipnot 393.

³⁹ Şimşir, *age.*, s. 1.

⁴⁰ Şimşir, s. 3.

⁴¹ Şimşir, s. 6.

⁴² Şimşir, s. 6-7.

⁴³ Şimşir, s. 7-8.

⁴⁴ Mukavelenâmenin 1. maddesi. Bkz. Ek-4a.

ali', 'Nutuk-u Meşhur', 'Tarihi Nutuk' gibi isimlerle bahsedilmiş,⁴⁵ yabancı dilde ise meselâ İngilizcede 'Speech', 'Mustafa Kemal Pasha's Speech'⁴⁶ gibi ifadeler kullanılmıştır.

Şimşir, yayımladığı belgelerin hemen hemen hepsinde 'Nutuk' ifadesini sanki bir özel isim gibi (kitabın adı gibi) kullanmış ve yazmıştır.⁴⁷ Oysa ki bu kelime özellikle basım hazırlıklarının yapıldığı günlerde (belki de 1927 yılının sonuna kadar) özel isim olarak değil, konuşma, nutuk verme vb. anlamlarda kullanılmış olmalıdır. Nitekim yazarın yayımladığı belgelerin bazılarının Arap harfli Türkçe belge-metin örnekleri kitabın arkasına ek olarak alınmıştır. Burada görülen şudur; Arap harfli Türkçe metinlerde özel isimlerin büyük harfle yazılması kuralı olmadığından metinde geçen 'nutuk' (konuşma yapma veya yapılacak konuşma anlamında) kelimeleri günümüz Türk harflerine çevirirken tırnak içinde "Nutuk" a dönüştürülmüştür. Böylece konuşma anlamındaki nutuk, özel bir isim olarak "Nutuk" şeklinde algılanmış ve aktarılmıştır. Aslında basılacak olan eserin adı henüz belli değildir ve yapılan konuşma anlamında nutuktan bahsedilmektedir. Kitabın arkasında bulunan orijinal metinlerden bu durum açık bir şekilde anlaşılmaktadır.⁴⁸

Nutuk'un adının belirlenmesiyle ilgili olarak çok net bir şekilde tanımlama, Nutuk'un Fransızca ve İngilizce basımı hakkında Koehler'den Hasan Rıza beye 24 Teşrinisani 1928 tarihinde gönderilen mektupta yapılmıştır. Bu mektupta eserin adı açık bir biçimde "Nutuk" olarak tanımlanmıştır. Aynı mektubun bir başka cümlesinde de isimlendirme "Türkiye Reisi Cumhuri Gazi M. Kemal'in nutku Teşrinî evvel 1927" şeklindedir.⁴⁹

Esere verilen isim, 31 Kanunusani 1929 tarihinde Hasan Rıza bey ile A. Fuat bey arasında yapılan tab ve neşir mukavelenâmesinde de "Türkiye Reisi Cumhuri Gazi M. Kemal'in nutku T.Evvel 929" şeklinde tekrarlanmıştır.⁵⁰ Böylece 1927 yılı sonuna kadar geçen sürede eserin isminin adım adım belirlendiği ve sonuçta ortaya "Nutuk" isminin çıktığı söylenebilir.

⁴⁵ Şimşir, s. 9.

⁴⁶ Şimşir, s. 23.

⁴⁷ Nutuk'un adı ile ilgili yanlış algımızın sebebi elbette Bilal N. Şimşir değildir. Burada sadece genel algımıza onun da iştirak ettiği ifade edilmektedir.

⁴⁸ Bu konuda örnekler için bkz. Şimşir, s. 24, belge no. 38, belge aslı s. 152, Londra Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na 21.10.1927 tarihli şifre; s. 28, belge no. 41'in eki, belge aslı s. 155, CHP Genel Sekreteri Saffet Beyin 01.11.1927 tarihli *The Times* gazetesinde Halide Edip hanıma cevabı; s. 30, belge no. 43, belge aslı s. 157, Londra Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na 02.11.1927 tarihli şifre.

⁴⁹ Bkz. Ek-5a, 5b.

⁵⁰ Elbette bu isimlendirmedeki "929" tarihi maddî bir yanlışlığı göstermektedir. Bu tarihin doğrusu "927" olacaktır. Bkz. Ek-7a.

Yurtdışında Bir Propaganda Aracı Olarak Nutuk

Nutuk'un yurt dışında Türkiye'nin tanıtımı, hatta bir takım olumsuz fikirlerin ve propagandaların ortadan kaldırılması için bir araç olarak kullanılabilmesi fikrinin eserin hazırlanması süreci ile paralel olarak ortaya çıkıp geliştiğini söylemek mümkündür. 28 Haziran 1927 tarihinde Koehler firması ile imzalanan mukavelenâmenin içeriğinde bu fikri destekleyecek örnekler bulunmaktadır.

Örneğin bu mukavelenâmenin beşinci maddesi, Koehler firmasının, eserin bütün dünyada, ancak bilhassa Almanya, İngiltere, Amerika ve Fransa'da yeterli miktarda dağıtımını sağlamak için bütün olanaklarını kullanmayı taahhüt ettiğini ifade etmektedir.

Bu madde, bize, dönemin Türkiye yöneticilerinin hangi ülkelerde propaganda yapmaya, kendilerini tanıtmaya önem verdiğini göstermektedir. Sovyet Rusya ile var olan dostluk çerçevesinde o ülkede basım ve dağıtım hakkı zaten özel olarak verilmişti. Burada ise ABD, Almanya, İngiltere, Fransa gibi ülkelerin özellikle sıralanması, bu ülkelerle ilişkilerin normalleştirilmeye çalışıldığına da bir işaret olabilir. Almanya bir tarafa bırakılırsa ABD, İngiltere ve Fransa, Birinci Dünya Savaşı'nda rakip devletlerdi ve Millî Mücadele yıllarında da, daha sonra 1927 yılına kadar geçen dönemde de çoğunlukla krizlerle, karşılıklı mücadelelerle geçen inişli çıkışlı bir süreç yaşanmıştı. Ancak, ilişkilerin krizlerle dolu olması, Türkiye'nin gerçekçi davranmasına engel değildi. Türkiye, bu ülkelerle ilişkileri, hayatî çıkarlarından taviz vermeden düzeltmek istiyordu. Diplomatik manevralar yanında, Nutuk gibi bir eserin bu ülkelerin kamuoylarında ve özellikle de akademik, entellektüel çevrelerinde yaratacağı etki ile o ülkelerin yöneticilerinin olumlu yönde etkilenmeleri düşünülmüş olabilir. Millî Mücadele yıllarında Batılı ülkelerin kamuoylarını kazanmak için mütevazı girişimlerde bulunan, Cumhuriyetin ilk yıllarında da girişimlerini⁵¹ sürdürmeye çalışan Mustafa Kemal Paşa ve yakın çevresi Nutuk'u bir araç olarak kullanabileceklerini düşünmüş olabilirler.

Aynı mukavelenâmenin dokuzuncu maddesi, eserin bütün dillerdeki nüshalarının aynı günde yayımlanmasının benimsendiğini, Temmuz 1927 ve Ağustos 1927'de Fransızca nüsha iki parça hâlinde basımına ulaşmak şartıyla, eserin, Ekim 1927 sonunda veya Kasım 1928 başında yayımlanacağını yazmaktadır.⁵² Üstelik bu madde, Nutuk'un Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresi'nde okunmasıyla aynı günlerde basılmasının düşünüldüğünü de göstermektedir. Yani Nutuk, okunmasıyla beraber, yurt içinde ve dışında eş zamanlı olarak basılıp piyasaya sürülerek çok etkili, kapsamlı bir propaganda

⁵¹ Örneğin, 1926 yılında gerçekleştirilen Karadeniz vapuru girişimi ile yeni Türkiye'yi tanıtmaya amaçlı bir çaba gösterilmişti. Can Dünder, "Bir Halkla İlişkiler Dehası", *Milliyet*, 28.12.2006, s. 15.

⁵² Bu cümledeki "Kasım 1928" tarihi "Kasım 1927" olmalıdır. "Kasım 1928" tarihi, mukavele metnine ve 9. madde metnine ve ruhuna uygun değildir. Bk. Ek-7a, 7b.

aracı olarak düşünülmüştür, ancak bu faaliyetin hem yurt içi, hem de yurt dışı basım aşamaları aksamıştır. Mukavelenin 13. maddesi de bu amaca yönelik gibi görünmektedir. Ancak, yurt içi basım için Türk Tayyare Cemiyeti ile yapılan mukavele bu düşüncenin gerçekleştirilemeyeceğinin artık anlaşıldığını, daha gerçekçi düşünüldüğünü göstermektedir.

Mukavelenâmenin birinci maddesi, eserin çeşitli sanat türlerinde geniş kitlelere ulaşmak üzere; dramatik, edebî olarak basılması, sahneye konulması, bestelenmesi, sinemaya alınması, ve radyo ile tamim edilmesi konularını kapsamaktadır. Bu maddede söz konusu edilen hükümlerin uygulamaya konulmayacak konuları dile getirdiği söylenebilir. Nutuk'un Almanya'da veya diğer ülkelerde kısmen veya tamamen radyoda yayımlandığına dair bir bilgi yoktur. Keza, Nutuk, şu andaki verilere göre, Türkiye dışında edebî bir tür olarak da ele alınmamış, yani sahneye konulmamış, bestelenmemiş, dramatize edilmemiştir.

Okunması sırasında ve sonrasında gösterilen yoğun ilgi, Nutuk'un propaganda malzemesi olarak kullanılması konusunu yeniden ve daha güçlü şekilde gündeme getirmiştir. Nutuk'un yurt dışında yoğun bir ilgi ile karşılandığı haberleri⁵³ de geldikçe bu konudaki beklenti yükselmiştir. Hatta, New York Başşehbenderliği'nden Hariciye Vekâleti'ne gönderilen 11 Kanunuevvel 1927 tarihli yazısında⁵⁴ Amerikan Kongresi'nde Lozan Barış Antlaşması'nın onayı mücadelesi nedeniyle Ermeni, Rum ve Yunan lobilerinin propagandalarını kırmak için Nutuk'un bir "kurtarıcı" olarak görüldüğü ifade ediliyordu. Nutuk'un Mısır'daki yankıları da yine Ankara'ya rapor edilmişti.⁵⁵ Ancak bu düşünceler hayata geçirilememiştir. Gerek Nutuk'un yurt dışında basımının gecikmesi, gerekse satış ve dağıtımındaki aksaklıklar Nutuk'un yurt dışında bir propaganda aracı olarak kullanılmasını engellemiştir. Her ne kadar, Türk Tayyare Cemiyeti, satılmayan Nutuk'ları iade etmek isteyen temsilciliklerin bu isteklerini, Nutuk'lardan beklenenin maddî menfaat olmadığını, propaganda maksadı güdüldüğünü ve kitapların mümkün olduğu kadar satışta kalması gerektiğini ifade ederek reddetse de⁵⁶ sonuçta maksat hasıl olmayacaktır.

Burada dikkatimizi çekmesi gereken bir diğer nokta da Nutuk'un içeriğinde dış politika konularında çok özenli, dikkatli bir dil ve üslup kullanılmış olmasıdır. Mustafa Kemal Paşa, 1927 yılında, artık Batılı devletlerle ilişkileri normalleştirme isteğindedir, bu nedenle Nutuk'un dili dikkatlidir. Bu durum,

⁵³ Bilal N. Şimşir'in kitabı bu ilgiyi gösteren çok sayıda yazışma örnekleri ile doludur. Buna göre, Bern, Viyana, Tiran, Roma, Kahire Büyükelçilikleri gönderdikleri yazılarla bu ilgiyi anlatıyor ve Türkiye'nin propaganda için bu fırsattan yararlanması gerektiğini belirtiyorlardı. Örnekler için bkz. Şimşir, *age.*, s. 11-12, 15, 18, 21.

⁵⁴ Şimşir, s. 9.

⁵⁵ Özkaya vd., *age.* Kitabın ekinde bulunan 12, 13 ve 16 numaralı belgeler bu konuyla ilgilidir.

⁵⁶ Bu konuda Türk Tayyare Cemiyeti ile çeşitli temsilciliklerin yazışma örnekleri için bkz. Şimşir, s. 123-127.

İngiliz elçilik yetkililerinin de dikkatinden kaçmamıştır.⁵⁷ Nutuk'un içeriğine gösterilen bu dikkat, yurt dışında yabancı dillerde basım için bir avantaj olarak da görülebilir. Diğer ülkelerle müthiş bir mücadelenin yaşandığı dönemin anlatıldığı Nutuk'un içeriğinde bu dengeyi sağlamak oldukça zordu. Hem dönemin iç ve dış mücadelesini anlatmak, hem de olayları anlatıldığı dönemin (1927) koşul ve ihtiyaçlarına uygun olarak aktarmak ve yorumlamak gibi bir güçlük söz konusuydu. Nutuk bu güçlüğü aşan bir dil ve üsluba sahipti. Bu nedenle Nutuk'un yurt dışında yabancı dillerde basılması açısından bir içerik engeli, bir diplomatik engel yoktu.

Konuya bir başka açıdan bakarsak, bugüne kadar yapılan araştırmalarda, genellikle, Nutuk'un yurt dışında yabancı dillerde basılması ve dağıtılması konusunda karşılaşılan güçlükler üzerinde durulmuştur; Nutuk, "Türkler için Türk dilinde" hazırlanmıştır, diğer ülke vatandaşlarının ilgisini çekecek içeriğe sahip değildir, çok satılmamıştır ve bu doğaldır. Satılacağı beklentisi doğal değildir vs. Ancak, belki de tam tersine Nutuk'un avantajları üzerinde durmak gerekir. İşte bu avantaj da Nutuk'un içeriğidir. Nutuk'un içeriğindeki dış politika konuları adeta yurt dışında basım düşünülerek anlatılmıştır. Nutuk, iç politikada ne kadar mücadelecî bir üslup sergilese de, dış politika anlatımında mutedildir, dikkatlidir. Belki de bu yüzden Nutuk tercümesinin aslına uygun olması konusu üzerinde dikkatle durulmuştur.⁵⁸

Bir Mülkiyet ve Miras Konusu Olarak Nutuk

Nutuk, Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Başkanı sıfatıyla, Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresi'nde yaptığı bir konuşmaydı ve bir yönüyle kamusal, bir yönüyle de kişisel nitelik taşıyordu. Bir eser olarak Nutuk'un mülkiyeti Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya aitti ve Nutuk üzerinde tasarruf hakkı da kişisel bir hak olarak onundu. Gazi Mustafa Kemal Paşa vefatına kadar, bu kişisel tasarruf hakkının gereği adımlar atmıştır. Nutuk ile ilgili olarak yapılan yazışmalarda, imzalanan sözleşmelerde bu tasarruf hakkını gözetken ifadeler bulunmaktadır.

Nutuk'un, kişisel bir eser ve bir ürün olarak mülkiyet hakkı, Mustafa Kemal Paşa'nındır. Ancak, dönemin koşullarının bir sonucu olarak şunu belirtmeliyiz ki, Nutuk'un bir yönüyle de kamusal bir nitelik kazandığını gösteren örnekler vardır. Örneğin, Nutuk'ta eleştirilen Çürüksulu Mahmud Paşa'nın itirazına

⁵⁷ İngiltere elçilik yetkililerinin hazırladığı raporlar ve değerlendirilmesi için bkz. Sonyel, agm., s. 74-86; Bu raporların İngilizce metni için bkz. Şimşir, s. 33-36.

⁵⁸ Bkz. Ek-4a. Madde 5. Gösterilen titizliğe rağmen tercüme yapılırken metnin aslına sadık kalınmadığı yolunda iddialar da bulunmaktadır. Örneğin Suat Sinanoğlu Fransızcaya tercüme yapılırken Nurettin Paşa ile ilgili sayfaların atlandığını yazmaktadır. Bkz. Suat Sinanoğlu, "Atatürk'ün Nutukunun Tarih Eseri Olarak Değerlendirilmesi", *VI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 20-26 Ekim 1961, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1967, s. 571.

cevabı Mustafa Kemal Paşa değil, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri vermiştir.⁵⁹ Bu tür örneklerin yanında kamusal niteliğin, zamanla daha fazla öne çıktığı anlaşılmaktadır. Gerek yurt içinde Türk Tayyare Cemiyeti'nin Nutuk'un basımı, satışı, dağıtım sırasındaki faaliyetleri, gerekse yurt dışındaki kurumlarla yapılan yazışmaların Hariciye Vekâleti-Büyükelçilikler-Konsolosluklar vasıtası ile yürütülmesi ve yine yurt dışı satış ve dağıtım işlerinin yürütülmesinde kullanılan yol ve yöntemler, Nutuk'un kamusal bir nitelik kazandığını gösteriyor ki, dönemin koşullarında bunun çok da normal karşılandığını, herhangi bir tereddüde yol açmadığı söylenebilir.

İster kişisel, ister kamusal nitelik taşısın, Nutuk, acaba hukuken Atatürk'ün bir mülkiyet ve miras konusu olarak ele alınabilir mi? Bu sorunun cevabını vermek çok kolay görünmüyor. Nutuk'un hukuken bir mülkiyet ve miras konusu olup olmadığı meselesi, üzerinde hemen hemen hiç durulmamış bir meseledir. 28 Haziran 1927 tarihinde Koehler ile yapılan mukavelenâmenin giriş kısmı bu konunun ele alınması için bir zemin oluşturabilir. Bu mukavelenâmenin giriş kısmı tarafları saydıktan sonra bu mukavelenâmenin, "gerek tarafeyni akıdeyn gerek varisi hukukileri için muteber olmak üzere" akdedildiğini söyleyerek aynı zamanda hukukî bir duruma da atf yapıyordu. Buna göre, sözleşme hem iki taraf için, hem de tarafların hukukî varisleri için geçerlidir. Bu giriş cümlesi Atatürk'ün ölümünden sonra, Koehler firmasından gelen mektup ile dikkat çekmişti ve böylece Atatürk'ün bağışladığı menkul ve gayrimenkul mirası dışında kalan bir kalem ortaya çıkıyordu.

Atatürk'ün vasiyeti Nutuk ile ilgili bir hüküm içermiyordu. Vasiyette Nutuk'un yer almamasının bir anlamı var mıdır, yoksa bu durum Türkiye'de yazılı ve basılı eserlerin mülkiyeti ile ilgili genel kargaşanın bir sonucu olarak mı ihmal edilmiştir? Aslında, gerek Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın temsilcisi ile Türk Tayyare Cemiyeti temsilcisi arasında yapılan mukavelenâme, gerekse Koehler firması ile yapılan mukavelenâme içerikleri, bu mukavelenâmelerin oluşturulması aşamasında gösterilen ayrıntılara dikkat eden hassasiyet, Atatürk'ün bir eser olarak Nutuk ile ilgili haklarının farkında olduğunu göstermektedir. Hem Türkiye'de, hem de yurt dışında Nutuk'un basım ve dağıtım işi için sözleşmeler yapılması ve birtakım ayrıntılar üzerinde durulması bile konunun hukukî boyutunun önemsendiğini, gözden kaçırılmadığını anlatmaktadır.

Bu hassasiyete rağmen, Atatürk'ün vasiyetnâmesinde Nutuk'un yer almaması, aradan geçen zamanın konuyu gündemden düşürmesi nedeniyle olmalıdır. 1927 yılında okunan Nutuk'un basım, dağıtım ve satış işlemleri için 1920'lerin sonu ile 1930'ların başında yoğun olarak çalışılmıştı. 1930'ların ortalarında da-1934 yılında ikinci basımı yapıldığı hâlde-1928 basımının

⁵⁹ Uzun, *age.*, s. 42-44; Arar, *agm.*, s. 143.

depolarda yıpranmaktan kurtarılması için çeşitli kurum, kuruluş ve kişilere ücretsiz dağıtılmak üzere faaliyete geçmişti. Atatürk'ün vasiyetnâmesi ise 5 Eylül 1938 tarihinde hazırlanmıştı.⁶⁰ Aradan geçen zaman, Nutuk'un hazırlanması ve okunması sürecinde var olan siyasî tabloyu değiştirmiş, Nutuk beklenen işlevini yerine getirmişti. Bu nedenle, Nutuk'un vasiyetnâmede yer almamış olması bir yönüyle doğal karşılanabilir.⁶¹

Bir başka açıdan da şöyle düşünülebilir: Nutuk'un ilk yurt içi ve yurt dışı baskıları Atatürk ve çevresine bazı tecrübeler kazandırmış olmalıdır. Türkiye'de okuma yazma oranı çok düşüktü ve Nutuk'u okumak ve evinde bulundurmak için satın almak isteyenler ona sahip olmuş, Türkiye'nin o zamanki kapasitesi kullanılmıştı. 1928 basımının fiyat dezavantajı, 1934 ve 1938 baskıları yanında, 1928 baskısının 1930'ların ortalarında ücretsiz dağıtımı ile dengelenmeye çalışılmıştı. Yurt dışı basımları ise, "Türkler için" yazılan bir eserin yurt dışında satışının güçlüklerini göstermiş ve Nutuk'un yurt içinde veya dışında yabancı dillerde basılması işine bir daha girilmemişti.⁶² Bütün bunlar, vasiyetnâmenin hazırlandığı dönemde Nutuk'un mülkiyeti konusunun niçin çok önemli görülmediğini, dolayısıyla vasiyetnâmede yer almamasının gerekçelerini ortaya koymaktadır denilebilir.

Yine de hem Nutuk'un okunduğu dönemde, hem de günümüzde fikir ve sanat eseri sahiplerinin mülkiyet haklarıyla ilgili yasal hükümler dikkate alınarak Nutuk'un mülkiyet ve miras konusu olarak durumu incelenebilir. Koehler firması, Nutuk'un ilk yurt dışı basım, dağıtım, satış işlemlerini tamamladığından ve Nutuk'un da bu firma tarafından yeniden basılması ihtimali bulunmadığından Nutuk için bu firma açısından bir hak iddiası artık söz konusu olmamalıdır. Yurt içi basımlar için ise hukukî durum incelemeye muhtaç görünüyor. Her şeye rağmen, Nutuk'un ilk basımı ile ilgili olarak Türk Tayyare Cemiyeti ile yapılan sözleşmenin ruhu korunmalıdır diye düşünülebilir ve Nutuk basımı bir gelir sağlıyorsa bunun makul bir kısmı, yasal bir şekilde, tıpkı onun iradesinin yansıttığı gibi, yine onun iradesi sonucu oluşturulan kurum ya da kurumlara bırakılabilir. Sonuç olarak, hukukî durum ne olursa olsun, Atatürk'ün Türkiye'de haklı olarak yerleşmiş olan tarihî kişiliği ve hâli hazırda Türk toplumunun

⁶⁰ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, 2. baskı, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 2005, s. 651-654, 712-718; Cemal Granda, *Atatürk'ün Uşağını Gizli Defteri*, Kent Kitap, Ankara, 2007, s. 92; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C. III, 8. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 309-310.

⁶¹ Uzun, *age.*, s. 57-73.

⁶² Milli Eğitim Bakanlığı'nın İngilizce Nutuk basım işine yeniden el atması ancak Türkiye'nin uluslar arası alandaki ilişkilerinin daha yoğunlaştığı, Türkiye'ye gelen yabancı öğrenci sayısının arttığı 1960'larda olacaktır. Bu girişimi, yabancı dilde yurt içi veya yurt dışı basım ayırımı yapmadan ele alarak Nutuk'un yabancı dilde basımı için ikinci dalga kabul edersek, üçüncü dalga küreselleşme akımının yoğunlaştığı 2000'lerde ortaya çıkacaktır.

Atatürk'ün maddî ve manevî mirası ile ilgili algılamaları ve beklentileri dikkate alınmadan bu konu çözümlenemez.

Atatürk'ün ölümünden sonra Koehler firmasının Türkiye'den resmî muhataplarının kim ya da kimler olacağını sormasının ardından herhangi bir gelişme yaşandı mı? Koehler firmasının, Makbule hanım veya diğer resmî kurumlar ile herhangi bir şekilde bağlantı girişiminde bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. Bu konuda herhangi bir bilgi ve belge bulunmamaktadır. Makbule hanımın hatıralarında⁶³ da Koehler'den, miras hakkından, hatta genel olarak Nutuk'la ilgili bir konudan bahis yoktur.

Sonuç

Nutuk metninin yurt dışında yabancı dilde basılması denildiğinde akla 1920'lerin sonu ile 1930'ların başında yapılan basım girişimleri gelmektedir. Anılan tarihlerde yapılan girişimler sonuç vermiş ve Nutuk, Almanya'da ve Sovyet Rusya'da Alman, Fransız, İngiliz ve Rus dillerinde basılmıştır. Nutuk'un yurt dışında basılması ile ilgili olarak bundan sonra da herhangi bir girişim bulunmamaktadır. Nutuk'un 1960'larda ve 1970'lerde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından İngilizce yayımlanması yurt dışı basım kapsamında değerlendirilemez. Atatürk Araştırma Merkezi'nin 2000'li yıllarda Nutuk'u birçok dile çevirme çabaları⁶⁴ da bu kapsamda değildir. Bu nedenlerle Nutuk'un yurt dışında yabancı dillerde basılması için yapılan tek girişimin 1927 yılından itibaren yapıldığını ve sonuca ulaştırıldığı söylenebilir.

Nutuk'un yurt dışında yabancı dillerde yayımlanması için daha erken mukavelenâme yapılmış olsa da, Nutuk'un Türkiye'de yayımlanması girişimi, işin doğası gereği, daha kolay sonuçlandırılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye'de sahip olduğu konum ve taşıdığı tarihi kimlik ve karizmatik kişiliğin, yurt içindeki otoritesinin Nutuk'un yurt içi basımını kolaylaştırdığını, buna karşılık yurt dışında bağlantı kurulan kurumların önceliklerinin ise farklı

⁶³ Yazar Şemsi Belli, 1955 baharında Ankara Gülhane Hastanesi'nde tedavi görmekte olan Makbule hanım ile röportaj yapmış ve bu röportaj 1959 yılında yayımlanmıştır. Kitabın basım tarihi 1953 görünse de bu tarih yanlıştır. Kitabın arka kapağında ve Önsöz'de 1959 yılı belirtilmiştir. Şemsi Belli, *Makbule Atadan Anlatıyor, Ağabeyim Mustafa Kemal, Ayyıldız Matbaası*, Ankara, 1959. (2. Basım, 2005, Selis Yay.)

⁶⁴ Atatürk Araştırma Merkezi, Nutuk'un Fransızca, Almanca, İngilizce, Farsça ve Rusça basımlarını yeniden ve başarıyla tamamlamıştır. Bu yeni basım sürecinde, Nutuk'un ilk yurt dışı basımları da dikkate alınmış, ancak tıpkibasım yapmak yerine yeniden tercüme yaptırmak tercih edilmiştir. Atatürk Araştırma Merkezi'nin bu faaliyeti Nutuk'un ve Türkiye'nin tanıtımı açısından önemli bir adım sayılabilir. Söz konusu merkez, Nutuk'un yukarıda anılan dillerden başka dillere de tercüme edilip basılması için yoğun bir gayret içindedir. <http://www.atam.gov.tr>; Ayrıca Nutuk'un Kırgızcaya tercümesi hakkında bkz. Bahtigül Kalembeğova, "Kırgızlar İçin Büyük Nutuk'un Anlamı, Çeviride Karşılaştıklarım," *Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak*, s. 91-96. Nutuk'un çeşitli yabancı dillerdeki basımları hakkında genel bilgi için bkz. Uzun, *age.*, s. 132-138.

olduğunu, bu kurumların konuya kâr-zarar çerçevesinden baktıkları söylenebilir. Bağlantı kurulan yurt dışı basım kurumları Nutuk'un yayımlanması konusunu özel sektör mantığı çerçevesinde ele almışlar ve bu çerçevede değerlendirmişlerdir. Türkiye'de ise Nutuk'un basım işine farklı bir bakış açısı geliştirilmiştir.

Nutuk'un yurt dışında basılması için yapılan girişimler, yazışmalar ve ortaya çıkan sonuç, çok doğal olarak Türk kamuoyunun ilgisi ve bilgisi dışında yürütülmüştür. Bu durum özel olarak bir saklama gayreti içinde bulunulduğu için böyle değildir. Yurt dışı yazışmalar Hariciye Vekâleti aracılığıyla gerçekleştirildiğinden ve bu yazışmaların da kamuoyu ile paylaşılması ihtiyacı duyulmadığından, kamuoyu yurt dışı basım işinin ne şekilde yürüdüğü noktasında bilgi sahibi değildir. Nutuk'un ilk yurt dışı baskısı yapıldığında da Nutuk'un okunmasının üzerinden epeyce bir zaman geçmiş, araya başka inkılâp adımları girmiş ve Nutuk gündemin arka sıralarına doğru itilmiştir. Üstelik yabancı dildeki Nutuk, zaten Türk kamuoyuna değil, yabancı ülkelerdeki ilgililerin dikkatine sunulmak üzere hazırlanmıştı. Türk kamuoyunun dikkatini çekme niyet ve gayreti zaten Türkçe Nutuk ile gösteriliyordu. Yabancı dildeki Nutuk'un böyle bir fonksiyonu yoktu. Sonuç da öyle oldu. Türk kamuoyu Nutuk'un yurt dışı baskısı ile ilgilenmedi. Dolayısıyla Nutuk'un yurt dışında yayımlanması ile ilgili olarak yapılan çalışmalar hem sayıca çok az bir noktada kaldı, hem de yapılan az sayıda çalışma, zamanla ortaya çıkan birçok engel yüzünden, Nutuk'un yurt dışında basılması ile ilgili olarak var olan soruları cevaplandıramadı.

Hâlbuki, Nutuk'un yurt dışında yabancı dillerde basılması için yapılan girişimler ve yazışmalar, Nutuk'un yurt dışında gördüğü veya görmediği ilgi, çeşitli dillerde yapılan baskılarda esere verilen isim, esere yazılan önsöz veya giriş kısımlarında verilen veya verilmeyen bilgiler, eserin-ilk Türkçe baskısının aksine-bölümlenmesi, bölümlenme biçimi, eserin metninin tam anlamıyla çevrilip çevrilmediği, basıldığı ülkelerdeki ideolojik düşüncelerin yansımaları, özet yayımlanan metinlerin niteliği ve neyi özetlediği gibi konular çok önemli konulardır ve bu konulardaki çalışmaların sayısı ve niteliği hızla artırılmalıdır.

Her şeye rağmen, gelecekte, ilgili kurumların arşivlerinin de kullanıma açılmasıyla, birçok alanda olduğu gibi, Nutuk'un yurt dışında yabancı dillerde basılması konusunda da yeni, kapsamlı ve doyurucu çalışmalar yapılabileceği umut edilmektedir.

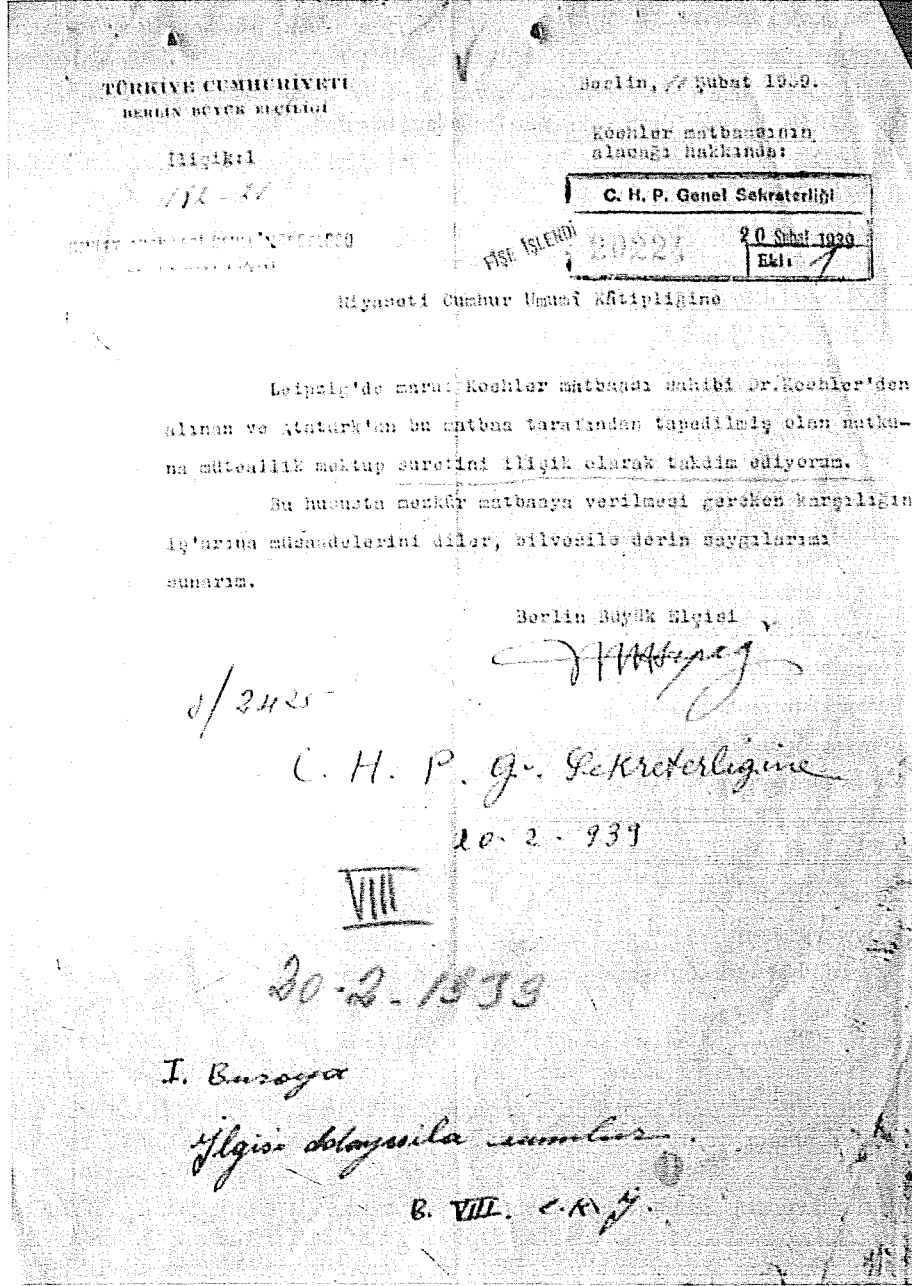
Kaynaklar

- AKYOL, Taha (2008) Nutuk Üzerine Araştırma, *Milliyet*, 20.05.2008, s.15.
ARAR, Asım (1958) *Son Günlerinde Atatürk*, Selek Yayınları, İstanbul.

- ARAR, İsmail (1980) Büyük Nutuk'un Kapsamı, Niteliği, Amacı, *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar, Ankara 17-19 Ekim 1977*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 119-171.
- ARIKAN, Zeki (1997) Büyük Söylev'in Yankıları, *Çağdaş Türk Dili*, Cilt IX, Sayı 116-117, Ekim-Kasım, 22-36.
- Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar, Ankara 17-19 Ekim 1977* (1980). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ATAY, Falih Rıfıkı (1984) *Çankaya*, Bateş AŞ., İstanbul.
- AYAN, Dursun, M. Alper PARLAK (2003) *Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni, 17-18 Ekim 2002, Ankara, Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya (1983) *Tek Adam*, C. III, 8. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi* [BCA, Ankara]
Atatürk'ün Nutuk'unun Talep ve Tevziyatı ile İlgili Yazışmalar. Cumhuriyet Halk Partisi Fon Katalogu [490.1.0.0], BCA 490.1.0.0/1428.721.1, 07.03.1940.
- BELLİ, Şemsi (1959) *Makbule Atadan Anlatıyor, Ağabeyim Mustafa Kemal*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- DÜNDAR, Can (2006) Bir Halkla İlişkiler Dehası, *Milliyet*, 28.12.2006, s. 15.
- GRANDA, Cemal (2007) *Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri*, Kent Kitap, Ankara.
- İNAN, Afet (1966) Büyük 'Nutuk'ta Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi, *Bellekten*, c. XXX, sayı 120, Ankara, Ekim, 515-522.
- KALEMBEKOVA Bahtıgül (2003) Kırgızlar İçin Büyük Nutuk'un Anlamı, Çeviride Karşılaştıklarım, Dursun AYAN, M. Alper PARLAK (Yay. Haz.), *Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni, 17-18 Ekim 2002, Ankara, Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 91-96.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri (1961) Hatıralar: Yorulmak Bilmez Atatürk, *Ulus*, 13 Temmuz 1961, 3.
- KOÇAK, Cemil (1999) Nutuk ve Diğerleri, Gül E. KUNDAKÇI (Der. ve Yay. Haz.), *70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, ODTÜ Tarih Bölümü'nün Düzenlediği Sempozyum, 20-21 Ekim 1997, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Basım İşliği, Ankara, 135-160.
- ÖZERDİM, Sami N. (1980) Nutuk'un Çeşitli Basımları ve Düşündürdükleri, *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri, Bildiriler ve Tartışmalar, Ankara 17-19 Ekim 1977*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 235-247.
- ÖZKAYA, Yücel vd. (2003) *Gazî Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- SİNANOĞLU Suat (1967) Atatürk'ün Nutkunun Tarih Eseri Olarak Değerlendirilmesi, *VI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 20-26 Ekim 1961, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 567-572.
- SONYEL, Salahi R. (2003) İngiliz Belgelerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Büyük Nutuk'u, Dursun AYAN, M. Alper PARLAK (Yay. Haz.), *Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni, 17-18 Ekim 2002, Ankara, Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 74-86.
- SOYAK, Hasan Rıza (2005) *Atatürk'ten Hatıralar*, 2. baskı, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul.

- ŞİMŞİR, Bilal N. (1991) *Atatürk'ün Büyük Söylevi Üzerine Belgeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Komasyon (1934) *Tarih IV*, 2. baskı, Devlet Matbaası, İstanbul.
- TOMENENDAL, Kertsin (2003) Büyük Nutuk'un Almanca Çevirisi ve Avusturya, Dursun AYAN, M. Alper PARLAK (Yay. Haz.), *Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni, 17-18 Ekim 2002, Ankara, Bildiriler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 97-105.
- TUNÇAY, Mete (1999) *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, 3. baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Türk Dili* (1977) Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı, Sayı 314, Kasım, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 273-574.
- UZUN, Hakan (2005) Atatürk'ün Nutuk'unun İçerik Analizi, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2, 125-144;
- UZUN, Hakan (2006) *Atatürk ve Nutuk*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- VOLKAN, Vamık D., Norman ITZKOWITZ (2007) *Ölümsüz Atatürk*, 4. baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- KUNDAKÇI, Gül E. (Der. ve Yay. Haz.) (1999) *70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutuk'u ve Dönemi*, ODTÜ Tarih Bölümü'nün Düzenlediği Sempozyum, 20-21 Ekim 1997, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Basım İşliği, Ankara.
- ZURCHER, Erik Jan (2005) *Savaş, Devrim ve Uluslaşma, Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi, (1908-1928)*, Çev. Ergun AYDINOĞLU, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- www.adk.boun.edu.tr
- www.atam.gov.tr
- www.ataturktoday.com
- www.candundar.com.tr
- www.farhi.org
- www.kho.edu.tr
- www.kultur.gov.tr
- www.mustafa.com.tr
- www.nutuk.org
- www.onlyataturk.com

Ekler: Atatürk'ün Nutku'nun Talep ve Tevziatı ile İlgili Yazışmalar
[BCA 490.01/1428.721.1, 07.03.1940]

Ek-1

Koehler und Amelang / Verlag

Leipzig 31. Januar 1949

An die

Botschaft der Türkischen Republik

zu Händen Seiner Exzellenz des Herrn Botschafters

Hamdi A r p a E

Berlin

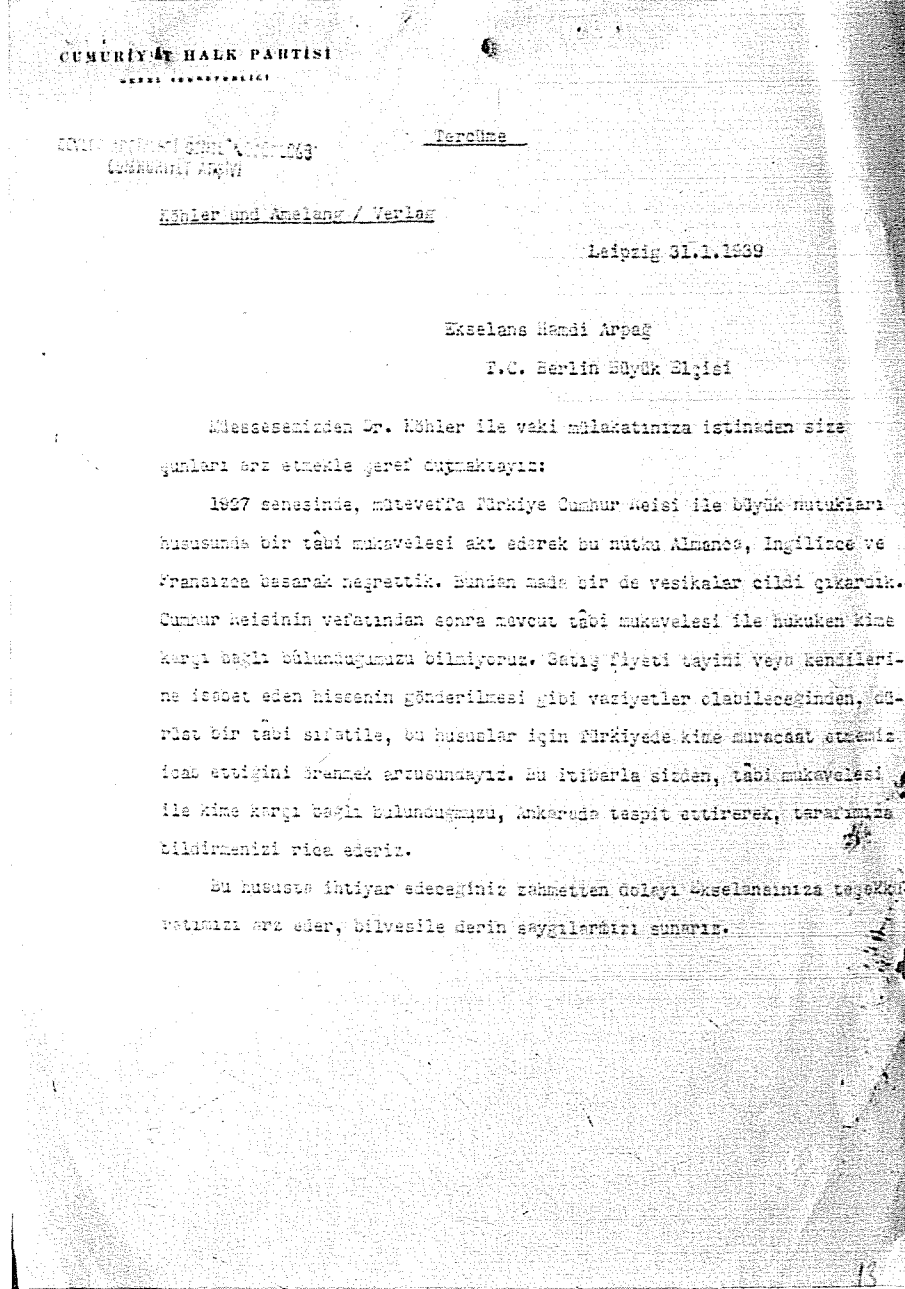
Eure Exzellenz,

bezugnehmend auf die Unterredung, die Sie kürzlich mit unserem Herrn Dr. Koehler geführt haben, beschreiben wir uns, Ihnen folgendes mitzuteilen:

Wir haben im Jahre 1927 mit dem verewigten Staatspräsidenten der Türkei den Verlagsvertrag über seine grosse Rede abgeschlossen und diese Rede in deutscher, englischer und französischer Sprache veröffentlicht. Ferner haben wir einen Dokumentenband zu dieser Rede herausgegeben. Nach dem Ableben des Herrn Präsidenten Atatürk erhebt sich für uns die Frage, wer bezüglich dieses Verlagsvertrages als sein Rechtsnachfolger anzusehen ist. Es tauchen Fragen auf, wie z.B. diejenige der Preisfestsetzung oder diejenige der Heberweisung des durch den Absatz fällig werdenden Honorars, und wir müssen, um unsere Pflichten als Verleger korrekt erledigen zu können, wissen, an wen wir uns in der Türkei beschuldigen können. Wir bitten Sie deshalb um die Liebeshwürdigkeit, in Ankara feststellen zu wollen, wer nunmehr bezüglich des Verlagsvertrages unser Kontrahent ist, und uns dies mitteilen zu wollen.

Mit verbindlichsten Dank für Ihre gütigen Beantwortungen beehren wir Eure Exzellenz.

Hochachtungsvoll 12

Ek-2b

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

Ankara: 4 Mayıs 1939

1
18989

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Bay Hamdi Arpay
Sayın Berlin Büyük Elçisi

Leipzig'de Koehler matbaası sahibi Dr.Koehler-
le Atatürk'ün nutukları için yapılan mukaveleyi Anka-
ra sulh hakimliğinden buldurduk. Mukavelenin mahiyeti
ne göre bu işdeki intifa hakkı, merhumun vasiyetname-
lerinin şümlü haricinde Atatürk hemşireleri Bayan
Makbuleye aittir . Sizin tarafınızdan Riyaseticümhur
Genel Sekreterliğine yazılan ve bire havale olunan
tezkereye cevap olarak arz eder, saygılarımı suna-
rım.

C.H.P. Genel Sekreteri
Ersurum Mebusu

edilip

4 Mayıs 1939

FİŞE İŞLENDİ

8

M. İ. ...
Zirde ihtisaren (müellif) bilhassa zikredilen Gazi Mustafa Kemal Hazinecileri
Diğer taraf

Zirde ihtisaren (tabii) hakla muvafık olarak ve Doktor Hüseyin Eşkin tarafından...
Madde 2 - Müellif bu mukavellamaya müferreratı ve bilhassa beşinci maddede...

Tabii devredilmek üzere bu mukavellama mahfuz...
Madde 3 - Birtane maddede zikredilen eser toplam bin altmış altı...

Madde 4 - Birtane maddede zikredilen Fransızcaya tercüme eserleri...
Madde 5 - Müellif eserini bilhassa zikredilen Gazi Mustafa Kemal...

Sayı : 2

Madda- 6 Tabii müellife itidatı tediyatta bulunacaktır.

A- Almanya'da satılan gayri mücellit birer nüsha için dükanda satış fiyatının yüzde on yedisi satbuata verilen veya hediye olarak tevdi edilen nüshalar tabii beyeti mecrasının yüzde onuna tecavüz etmemek şartıyla bu tekiye kayımdan şimd müstesnadır .

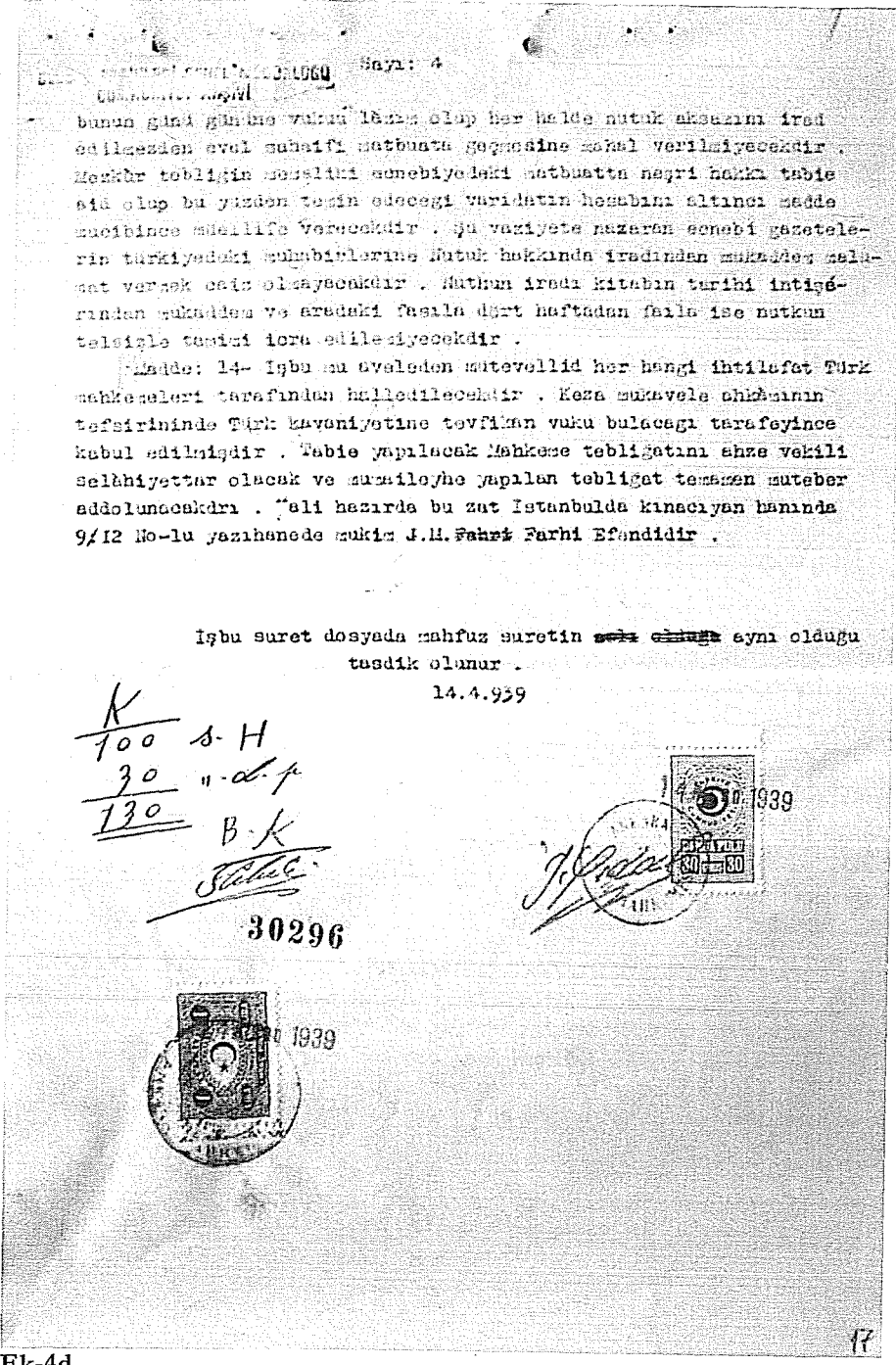
B- Almanya'dan başka meslekterden vuku bulacak bilvazile hasılatın yüzde elli beşi

C- tabiiin gazete ve mecralarında neşir hakkını itadan veya diramatın bir ekle ifruğı bestelenecek , sinemaya nakil veya radyo ile taşımadan alacağı bilvazile hasılatın yüzde elli beşi

Madda- 7- Tabii sena ibtidasından itibaren hesap edilcek üzere her üç aylık devre inkişasından da müellife Almanya'da satılan nüshalar ve altıncı madde mucibince müellifinin hissedar olduğu sair hasılat hakkında hesap verecektir . Bu hesap neticesinde müellifin teayyum edecek matla-ba daima müşarunileyhin emrine mude bulundurulacak ve talebi üzerine tabii tarafından tekiye edilecektir .

Madda- 8- Tabedilen ve satılan nüshaların müellif tarafından mura-kabesini teshin için tabii bilvazile alınca müntezir nüshalarına (yani gerek asıl metin gerek vesaiği ihtiva edecek nüshalara) müteselsil nüshalara vaz edecektir müellif bu husus için tavsif edeceği hisseler vasıtasıyla tabiiin defterlerini tetkik ile tabii edilen ve satılan nüshaların adedini tesbit ettirmek hakkını haizdir . Tabii meraliki eenebiye için hakukuna dair ettiği hisselerle ededeceği nüshaların nüshai asliyesini müellife irsal etmeye mecburdur . Müellif işbu asılları bittetiklik serian tabii-e iade edileceği teahhüt eder .

Madda- 9- Eserin Türkçe ve almanca tabii ve hatta kabil isofiran-sızca ve ingilizce tabiiiler tercih edilecek şartıyla bütün eenebi lisanlar-daki tabiiilerin aynı günde mevkiî intiqare vaza kabul ve nakarvordir . Almanca tabii hakkın asıl metni tabii olan cildi fransızca muharrer nüsha-nın nüsha evveli Temmuz.927 ve nasfi sanisi Agustus.927 de tabiiin yadına vasıl olmağ şartıyla K.Evel.927 nihayetinde veya K.Sani928 bidayetinde mevkiî intiqare vaz olunacaktır . Fransızca muharrer nüsha daha sonra yadına vasıl olursa intiqar tarihinde o nisbette tehir edilecektir. Esas itibarla fransızca tercemesinin tabii kısmı kısım olarak paydör pey tevdi ve son kısmın tevdiinden tahminen dört ay sonra eserın intiqari nakarvordir . Fransızca yazıların her kısmı tabii irsal edilmeden evvel müellif tarafından izna vaz edilerek tevcih edilecektir . Tabiiin veya tabiiin meskate müteahhitlerinin imathanelerinde tatili işgal veya vakıft vukuu almanya'da intiqare veya Alman devletinin iştirak ettiği bir harp gibi vakahin tehaddisi halinde tabii bu mühtetlere riayete mecbur tutulacağı-çandır bundan başka tabii ba-ahhiflere almanca ve ingilizce ve fransız-ca tabiiilerin aynı günde mevkiî intiqare vaza için lisuz gürür ve muha-sıran atide mevzu baka tehir ile vukuyanın temini kabil olmağ ise alman-ca tabiiin teahhi intiqarını daha iki ay tehir etmeğe yani son yazı kış-ayının vukuyundan itibaren altı ay sonra mevkiî intiqare vaz etmeğe de-rahıyetten olacaktır . Vevcını ihtiva eden cild asıl metni ihtiva eden

Sayı: 4
bunun gibi günün vakti lâzım olup her halde nutuk akşamını irad edilmeden evvel muhbir matbuata geçmesine karar verilmeyecektir. Mezkûr tebliğin mesulini eenebiyedeki matbuatta neşri hakkı tabii eidi olup bu yüzden tesin edeceği vürudatın hesabını altıncı maddede muhibince mahallife verecektir. Bu vaziyete nazaran eenebi gazetelerin türkiyedeki muhbirlerine Nutuk hakkında iradından mukaddes selâmet vermek için olacağıdır. Nutukun iradı kitabın tarihi intişârından mukaddem ve aradaki fasala dört haftadan fazla ise nutkun tebliğiyle tesini iora edileyecektir.

Madda: 14- İşbu mu avaleden mütevellid her hangi intilafat Türk mahkemeleri tarafından halledilecektir. Keza mukavele ahidininin tefsirinde Türk kavaniyetine tevfiğin vuku bulacağı tarafeyince kabul edilmiştir. Tebli yapılacak Mahkeme tebliğini ahza vekili selâhiyetler olacak ve mukavileye yapılan tebliğat temâzen müteber eddölünecektir. "eli hazırda bu zat İstanbulda kinacıyan banında 9/12 No-lu yazıhanede mukim J.H. Fahri Farhi Efendidir.

İşbu suret dosyada mahfuz suretin ~~ve~~ aynı olduğu tasdik olunur.
14.4.1939

K
100 s.H
30 "d.p
130
B.K
30296

1939
30-60

1939

25/T.Sayı 938

Fiyaatli Cumhuriyet kelamı mabnası mühterem hasan rıza beye

25/T.Sayı 938

25/T.Sayı 938

25/T.Sayı 938 tarihli muhterem mektubunuza aldığınız beyan ve Türkiye İsmail Cumhuriyet Gazi M.Fecal hazretlerinin nutkunun Fransızca ve İngilizce tabiri dair müteakibinin birer nüshası için size tevhit evle-
mek üzere gönderiyorum , Gazi M.Fecal hazretleri nutkun 3 bin fran-
kansa ve 3 bin İngilizce nüshasını tabii birer nüshaya ediyor , bu şarta-
nisi şartla kabul ediyoruz .

I - A . Fransızca tabii ve İngilizce tabii = nutuk unvanını taşıyacaktır , = I . maddede belirtilmiştir ,

B - nutku İngilizceye tercüme ettirmek ve aynı Fransızca hitabette kabili telif olduğu kâlar elbirindeki metnin Türkçe aslına edebiyat ve bilhassa şairane nokta bakımından muvafakatına hâlele getir-
mekle beraber Fransızca metninin hitabesini tashih etmekle kendimizi mecbur ediyoruz bu şartla İngilizce tercümede de ifa oluruz ,

C - ciltler Fransızca 3 bin nüsha ile ciltler İngilizce 3 bin nüshaya icab ettirecek-i bilhassa işler ve macereler için I . R .
mikredilen işlerde dahil olduğu halde Gazi M.Fecal hazretleri hiza
2500 Türk lirası Fransızca tabii ve 13500 Türk lirası İngilizce tabii iş-
ler olmak üzere toplam 22 Bin Türk lirası tediye ettirecektir , bu tedi-
yat işbu mukavememizin ikinci maddesine tevfikân iora edilecektir ,

D - Fransızca nüshalar ikinci maddede mikredilen 3 bin Türk lirası avansın tediyesi tarihinden itibaren yedi ay müddet zar-
fında teslim edilecektir ,

E - Fransızca ve İngilizce tabiieler zaten mikredilmiş olan Almanca tabii kâğıdının aynı kâğıda basılacaktır , onlar ciltler olarak ve ancak Türkiye İsmail Cumhuriyet Gazi M.Fecalın nutku tesrin evvel 1927 unvanını taşıyacaktır ,

2 - 22 bin Türk lirasını tediyesi şartlarındaki vadelerde iora edilecektir ,

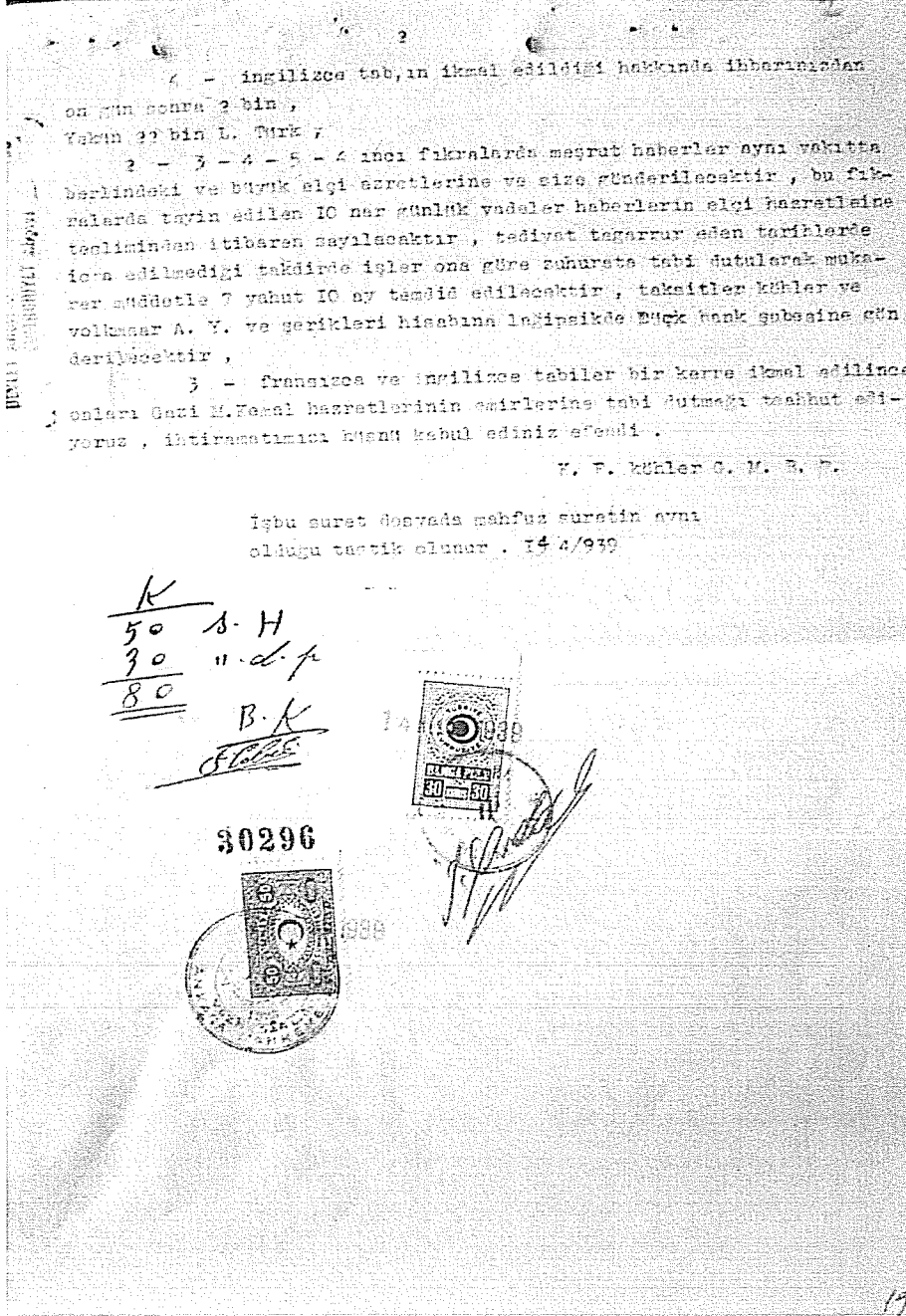
I - işbu tediye mukavememizin teslimini müteakiben Berlinde Türkiye büyük elçisi H.Z tarafından avans tarafından avans olarak tediye edilecek , 5 bin Türk ,

2 - Fransızca tabii tashihlerini temmen tesliminden 10 gün sonra 5 bin ,

3 - tabii edilmiş İngilizce el yazmasını tesliminden on gün sonra 5 bin ,

4 - İngilizce tabii tashihlerini tesliminden 10 gün sonra 5 bin ,

5 - Fransızca tabii ikmal edildiği hakkındaki ibbayan-
ından on gün sonra 5 bin ,

Tarih : 24/7/1939

Kasım Paşa Bey Esihi meşhur Kalemli Nakış
Kütüphanesi, Ankara

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
CUMHURİYET ARŞİVİ

23/08/1939 tarihli tebliğinin alacak ve anlaşmalarını atfedeki
veçhile tebliğ etmekte meşru olduğuna,

23/08/1939 tarihinde bir taraftan Türkiye Esihi meşhur Kasım
Paşa Bey Esihi ile diğer taraftan tebliğde K.E. Kütüphane evi
arasında imzalandı ve neşir mübalehesinin altına imza taraf
kalan nüshaya kalın meşru olduğu bulunmuş iki ciltten ibaret olan
Kalemli Nakış ile Fransız dilinde vesikalara ihtiva eden ciltin
Esihi meşru ile tebliğ edilmiştir,

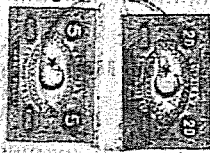
1 - Esihi meşru eserini birinci maddede işaret edilmiş bu-
lunan bütün tebliğleri ve neşir mübalehesinde tam serbestliğini mu-
hafaza etmektedir. İndi kendisi eserini almış olan Kasım Paşa Bey Esihi
bir ciltte ve vesikalara Fransızca'dan başka her hangi bir
dilde ve her mecliste neşir etmek ve ettirmekte serbesttir,

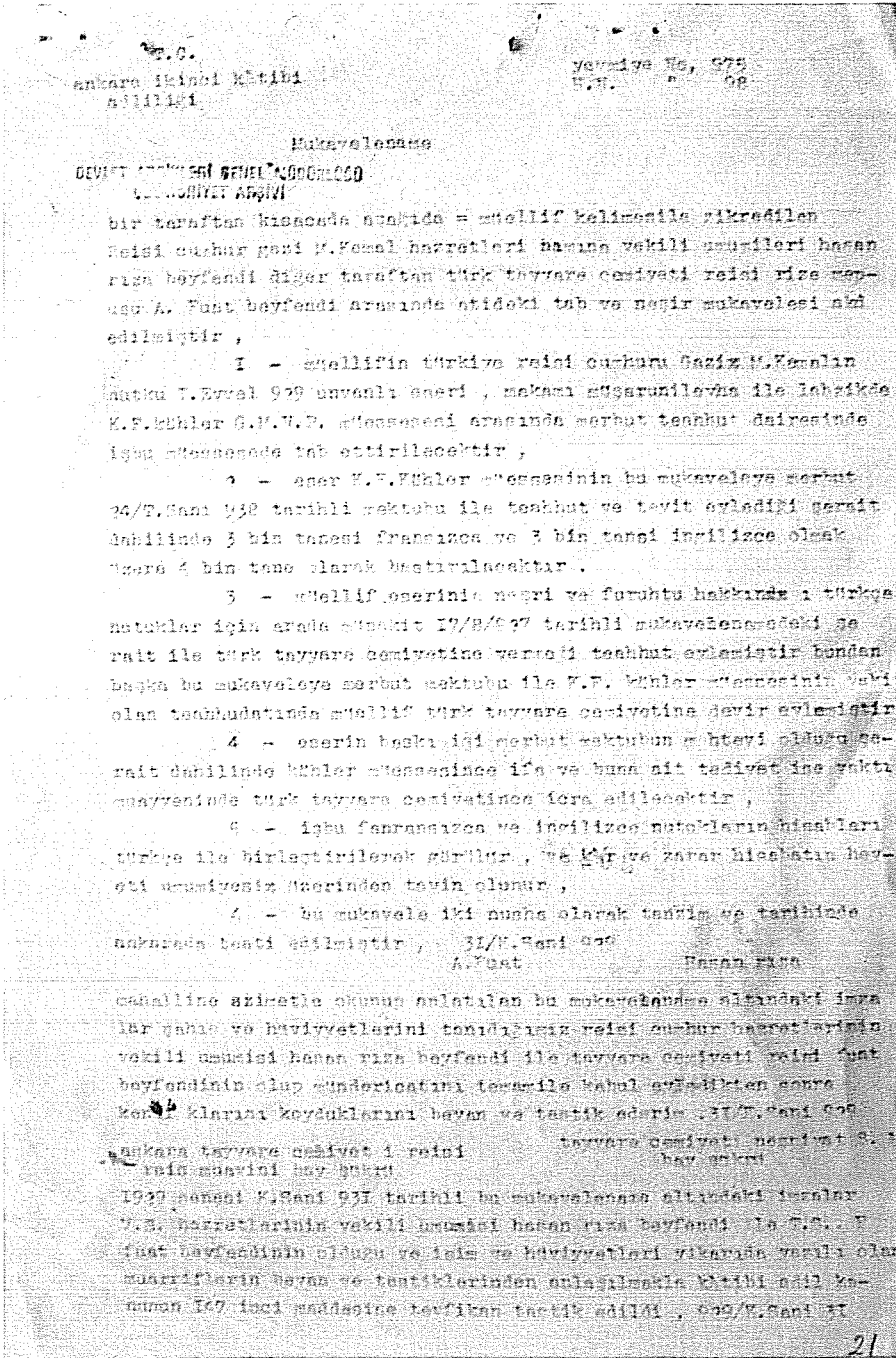
2 - Kasım Paşa Bey Esihi meşru eserinin Esihi meşru eserine ne-
şir hakkını Esihi meşru eserine kendisine = E. evine = ait
olmak üzere bastırma neşretmek hususunda mutabık kalmışlardır
bu vesikâle Fransızca olarak neşredilecektir, neşir en geç 15
1/1 Mart 1939 kadar yapılacaktır, ihtiraziye tahakkuk kabulüne ila

K.E. Kütüphane A.M.M. E.
İmza :

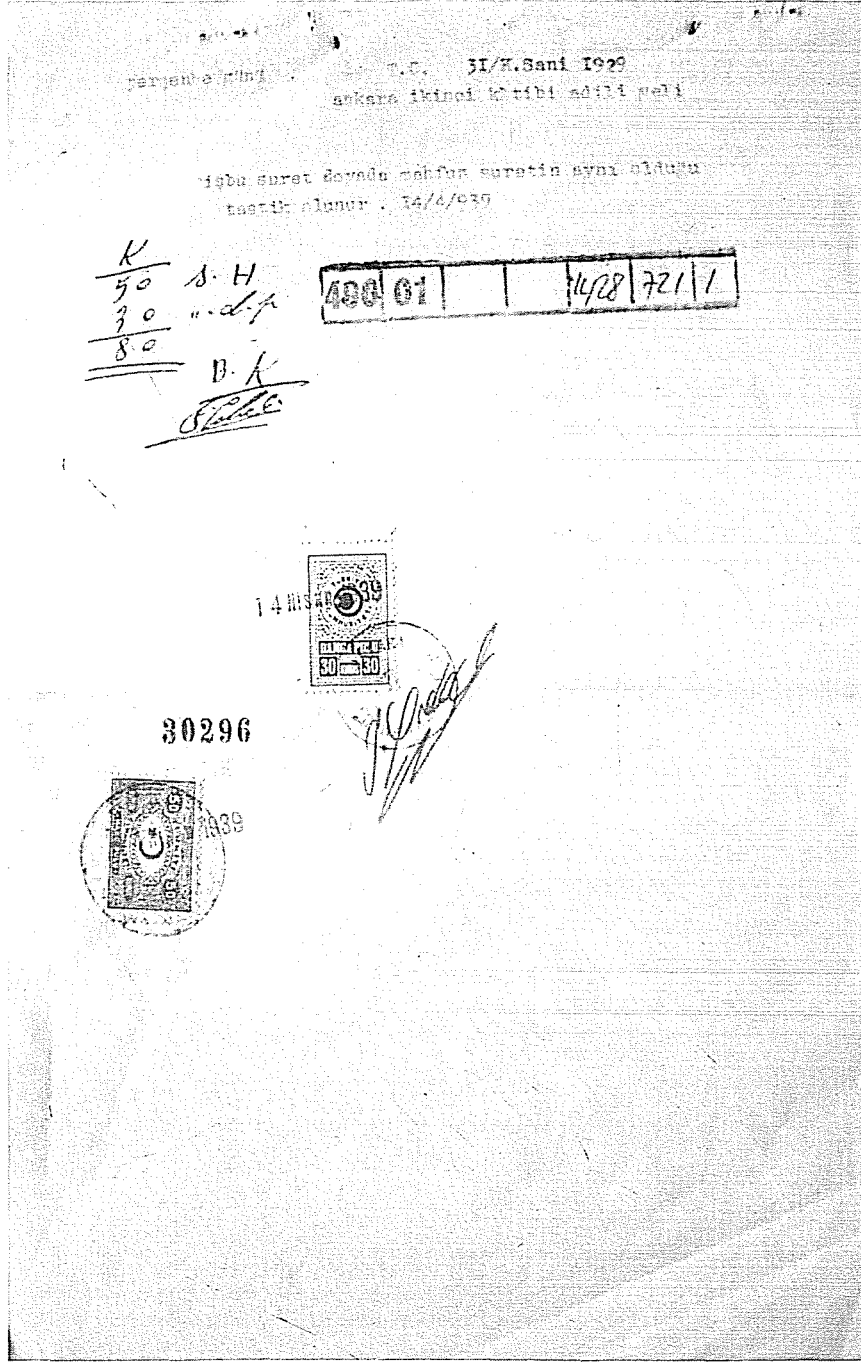
İşbu suret deşredilecek suretin aynı olduğu
tasdik olunur. 14/4/1939

K
25 s.H
30 v.d.f
55
B.K
30296

Ek-7a

Ek-7b